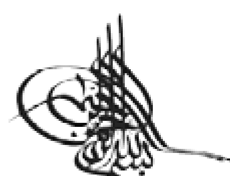
ALLAH
İNSAN VE MERHAMET

Doç.Dr. İsmail KARAGÖZ

DİB YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 960
Halk Kitapları / 233

Tashih:
Ömer ÇETİNKAYA

Grafik & Tasarım:
Hasan YILDIRIM

1.Baskı, Ankara - 2014
Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 22.11.2012 / 66

Baskı:
Saray Matbacılık Ltd.Şti
Tel: (0.312) 527 2890

2014-16-Y-0003-960
ISBN: 978-975-19-5987-4
Sertifika No: 12930

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 295 72 94
Faks: 0312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0.312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr
2014 • Ankara

ALLAH
İNSAN VE MERHAMET

Doç.Dr. İsmail KARAGÖZ

Ankara - 2014

ÖN SÖZ

İnsan; Allah'ın yeryüzünde kendisine ibadet etmesi için yaratıp halife yaptığı, yerde ve göklerde bulunan her şeyi hizmetine sunduğu en değerli varlığıdır.

İnsan; ilâhî emanetleri yüklenmiş, Allah'ın Rab oluşunu ikrar etmiş, akıl, vicdan, düşünme, anlama, okuma, yazma, dileme, seçme, sevme ve kızma gibi yetenek ve duygularla mücehhez kılınmış bir varlıktır.

Allah, insanı "ibadet" ile sorumlu tutmuş, bu görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için de önder ve örnek olarak peygamberler, rehber olarak da kitaplar göndermiştir. Ancak insanı "ibadet" konusunda zorlamamış, sadece emir ve yasaklarına uyanlara "mükâfat", uymayanlara ise "ceza" olduğunu ve hangi inanç, söz, fiil ve davranıştaki insanları sevip sevmediğini bildirerek iyi bir mümin olmayı teşvik etmiştir.

Merhamet, insanda doğuştan var olan bir duygudur. Bu duygu eyleme dönüştüğü zaman aile hayatında, sosylal ilişkilerde ve diğer canlılara karşı davranışlarda insanı iyi insan yapar. Ancak diğer yetenek ve duygular gibi merhamet de eğitim, öğretim, aile, okul, çevre, kültür, gelenek ve göreneklerin etkisiyle körelebilir. Merhametin körelimemesi için insanın bu konuda eğitilmesi gerekir.

Kur'an ve Sünnette "merhamet" üzerinde çok durulmuştur. Çünkü "merhamet" barışın, huzur ve sosyal ilişkilerin en önemli öğesidir. Anneler, babalar ve diğer canlılar yavrularını merhamet sayesinde yetiştiriyorlar, zahmetlerine katlanabiliyorlar. Aileler, merhamet sayesinde varlıklarını sürdürebiliyorlar. Bir toplumda yaşayan insanlar ancak karşılıklı merhamet sayesinde huzurlu olabiliyorlar.

Merhamet; şefkati, saygıyı, barışı ve kardeşliği tesis ediyor. Merhametin olmadığı yuvalar yıkılıyor, yavrular perişan oluyor.

Kur'an'da, "*Rabbine rağbet et*"[1] yani; O'nun sevgisini, rızasını ve rahmetini kazanmaya çalış buyrulmuştur. Allah'ın sevgisini, rızasını ve rahmetini kazanabilmek için; merhamet ettiği ve etmediği kişileri bilmek gerekir.

Eser bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ***"Merhamet Kavramı",*** birinci bölümde, "***Allah'ın merhameti***", ikinci bölümden "***insanların mernameti***" ele alınmıştır.

İşte elinizdeki bu eserde Kur'an'ın "*merhamet*" konusundaki rehberliği anlatılmaya çalışılmıştır. Konular işlenirken ayet ve hadisler esas alınmıştır.

Başarı Allah'tandır.

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
12.02.2011 Etlik-Ankara

İnşirah, 94/8.

MERHAMET KAVRAMI

GİRİŞ

İnsana ait bilgiler nasıl kavramlarla ifade ediliyorsa Kur'an'da yer alan bilgiler de aynı şekilde kavramlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle "***Kur'anî bilgiler***" demek, bir anlamda "***Kur'anî kavramlar***" demektir. İnsanın iradeye bağlı bütün söz, fiil ve davranışları kazandığı kavramlara bağlı olduğuna göre, "***Kur'anî bilgilerin***" hayata aktarılması da bu kavramların bilinmesine ve özümsenmesine bağlıdır. İnsan, "***Kur'anî kavramları***" ne kadar çok bilirse o kadar Kur'an'ı tanımış ve davranışlarına yansıtmış, dolayısıyla yeterli düzeyde "***Kur'an bilgisine***" ve kültürüne sahip olmuş olur.[2] Kur'an'ı tanımak için Kur'an kavramlarını iyi öğrenmek gerekmektedir.

Kur'an'da en çok kullanılan kavramlarından biri olan "***merhamet***", İslam düşüncesinin en önemli kavramlarından biridir. Bu kavramın iyi anlaşılması; Allah'ı, Kur'an'ı ve İslam'ı anlama ve kavrama açısından önemlidir. Bu çalışmamızda merhamet kavramı ile Allah ve insanın merhametini tahlil etmeye çalışacağız.

"***Kavram***"; bir şey üzerine ve özellikle o şeyin nitelikleri ya da imleri üzerine taşıdığımız genel düşüncedir.[3] Arapça karşılığı mefhum'dur. "***Mefhum***" anlaşılan, anlaşılmış olan şey demektir. Bu kelimenin kökü olan "***fehm***"; bir şeyi tasavvur etmek, idrak etmek, onu kalple bilmek, o şeyi kuşatmak demektir.[4]

1. SÖZLÜK ANLAMI

"***Merhamet***" "r-h-m" kökünden türemiş bir kelimedir. Arap dilinin en eski dilcilerinden birisi olan **İbn Fâris** (ö. 395/1004) "*Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa*" adlı eserinde "r-h-m" kökünün anlamını; "***rikkat***", "***'atf***" ve "***re'fet***" kelimeleri ile ifade etmiştir.[5]

"***Rikkat***" (رقة) yumuşak kalpli ve şefkatli olmak, kaba, kırıcı ve sert olmamak;[6] "***'atf***" [7] (عطف) ve "***re'fet***" (رأفة) [8] ise şefkatli, iyiliksever ve yumuşak davranışlı olmak demektir.

Buna göre ***merhamet***; iyi ve yumuşak kalpli, şefkatli, iyilik ve hayırsever olmak, kaba, katı, sert ve kırıcı olmamak anlamlarına gelir.

Merhamet, kalple ilgili olup, bir başka insan veya canlı ile ilişkilerde ortaya çıkar. Bu husus;

وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

"... Onların arkasından da Ona Meryem oğlu (*İsa'ya*) İncil'i verdik ve kendisine tabi olanların *kalplerine şefkat ve merhamet* duygusu koyduk..."[9] ayetinde açıkça ifade edilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.s)'in kızı **Zeyneb**'in çocuğu hastalanır. Peygamberimiz (s.a.s.) kızının evine gider. Kızı, hasta olan çocuğunu babasına verir. Çocuk can çekişmektedir. Çocuğun durumunu gören Peygamberimiz (s.a.s) ağlar. Yanında bulunan **Sa'd ibn Ubade**, "Ey Allah'ın Elçisi! Bu ağlama da ne oluyor? Der. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s),

هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ

"Bu gözyaşı Allah'ın kullarının *kalplerine koyduğu bir rahmettir*. Yüce Allah, kullarından ancak merhametli olanlara merhamet eder" buyurur.[10]

Sözlük anlamı itibariyle ***ruhm, rahmet*** ve ***merhamet*** kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir.[11]

Dolayısıyla ***merhamet***; insan kalbinin yumuşak, duyarlı ve hassas olmasıdır ki bu duyarlılık kişiyi yardımsever ve affedici yapar.

Bir insanın başka bir insana karşı iyi davranması ve iyilik yapması, ikram ve ihsanda bulunması ***merhamet*** olduğu gibi bir insanın suçunu, kusurunu ve hatasını affetmesi, onu cezalandırma cihetine gitmemesi de merhamettir.

Müfessir el-**Hazin** (ö.725/1324), "***rahmet***" kelimesinin anlamını şöyle izah etmiştir: "Rahmet, merhamet edilene ihsan etmeyi gerektiren kalp yumuşaklığıdır. Rahmet kelimesi bazen ihsandan soyutlanmış kalp yumuşaklığı anlamında kullanılır, bazen de kalp yumuşaklığından soyutlanmış ihsan anlamında kullanılır. Allah, "rahmet" kelimesi ile nitelendiği zaman bu kelime ile kalp yumuşaklığı değil ancak yalın ihsan kastedilir."[12]

"***Merhamet***" kelimesinin anlamını tam ifade eden Türkçe bir kelime yoktur. Merhamet kelimesi Türkçe sözlüklerde; "***acımak", "esirgemek"*** ve ***"bağışlamak***" kelimeleri ile ifade edilmiştir.[13] Her üç kelime de merhamet kelimesinin tam karşılığı değildir. Şöyle ki:

"***Acımak***" kelimesinin Türkçe'de 4 farklı anlamı vardır:

a) "*Elleri titriyor, yemeği ağzına götürmekte sıkıntı çekiyor, çok acıdım"* örneğinde olduğu gibi üzüntü duymak.

b) "*Yağ acıdı*" örneğinde olduğu gibi bir gıda maddesinin tadı acı duruma gelmek, acılaşmak.

c) "*Adam yolda yürürken düştü, dizini tutuyordu, yüzünden acı çektiği belli oluyordu*" örneğinde olduğu gibi bir uzvun acılı ve ağrılı olması.

d) *"Biz yaşımızı başımızı aldık Allah çocuklarımıza acısın"* örneğinde olduğu gibi merhamet etmek.

Acımak kelimesinin ilk anlamı, ***merhamet*** kelimesinin anlamını tam karşılamaz. Çünkü ***merhamet***; kuru bir acımak ve üzüntü duymak değil acıyı, üzüntüyü, musibeti, sıkıntıyı, derdi ve belayı giderip yerine sevinci, nimeti, sıhhati, devayı, ferahı ve rahatlığı getirmek, hayır ve iyilikte bulunmaktır. Dolayısıyla merhamet olabilmesi için acımanın, duygu ve düşüncede kalmaması, acınan kimseye ikram ve ihsanda bulunulması, varsa hata ve kusurunun affedilip cezalandırma cihetine gidilmemesi gerekir. İkinci ve üçüncü anlamının merhamet kelimesi ile ilgisi yoktur.

"***Esirgemek***" kelimesinin Türkçe'de 2 anlamı vardır:

a) Korumak ve himaye etmek,

b) Bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak, kıskanmak, cimrilik etmek.

Esirgemek kelimesinin birinci anlamı, ***merhamet*** kelimesinin anlamını tam yansıtmaz. Çünkü merhamet, sadece korumak ve himaye etmek değildir. İkinci anlamın ise merhamet kelimesi ile hiç ilgisi yoktur. Çünkü merhamet kelimesinde kıskanma ve cimrilik etme anlamı mevcut değildir.

“***Bağışlamak***” kelimesi ise merhamet kelimesinin değil “***mağfiret***” kelimelerinin karşılığıdır.

2. KUR’AN’DAKİ ANLAMLARI

a) Genel Bilgiler

Arapça kelimeler Kur’an’da kullanılırken cahiliye dönemindeki anlamlarını aynen muhafaza etmemişler, önemli seviyede anlam değişimine uğramışlardır. Bazı kelimelerin anlamları genişlerken bazıları daralmış, bazıları da tamamıyla yeni manalar yüklenmiştir.[14]

Kur’an kelimelerinin hemen hemen hepsi cahiliyle döneminde şu veya bu şekilde kullanılmışlardır. Kur’an, özellikle anahtar terimleri yeni manalar ile farklı ilişkiler sistemi içinde kullanmış, derin ve etkili bir değişiklik yapmıştır.[15] Kur’an; Arapların, inanç, fikir ve hayat tarzını kökten değiştirdiği gibi kelimelerin, özellikle anahtar terimlerin anlam sahasını ve kullanım alanını da değiştirmiştir.

Kur’an’ın anlaşılmasında, bu değişikliğin ve anahtar kelimelere yüklenen değişik ve farklı manaların dikkate alınması ve titiz bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Dolayısıyla bir anahtar terimin sadece sözlüklerde belirtilen anlamlarıyla yetinilmesi o terimin Kur’an’daki anlamını ortaya koyamaz. Belki o konuda bir fikir ve önbilgi verebilir. Ama asıl manasını anlamada yeterli değildir. Özellikle, Kur’an’ın bu anahtar sözcükleri başka bir dile aktarıldığı zaman sözlük manası ile verilmesi hiç yeterli değildir. Mesela Kur’an’ın en önemli anahtar kelimelerinden biri olan “***merhamet***”in sözlük anlamı bu kelimenin Kur’an’da ifade ettiği anlamı yansıtmaz. Çünkü kelimelerin anlamları, yalnız başlarına değil, daima bir sistem veya sistemler içinde değer kazanırlar. Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki, o sözcük bulunduğu sistem dışında mütalaa edilse yine aynı manayı taşır. Sözcüklerin, bu sürekli anlamına “***esas mana***” denir. Sözcüklerin anlamı, “***esas mana***”dan ibaret değildir. İkinci bir anlamı daha vardır ki bu anlam, kelimenin bulunduğu sistem içerisinde oluşmuştur. İşte kelimelerin kökünden gelmeyen, fakat içinde bulunduğu sistemden doğan bu manaya “***izafî mana***” denir. “***Esas mana***” kelimenin her zaman taşıdığı “***asıl mana***”dır. “***İzafî mana***” ise, içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkisinden kazandığı “***özel mana***”dır.

“***Merhamet***” kelimesi Kur’an’da sadece Beled sûresinin 17. ayetinde geçmektedir ve bu kelime insanların birbirlerine merhamet tavsiye etmeleri ile ilgilidir.

“***Rahmet***” kelimesi yalın olarak 79 defa; “**rahmeti, rahmetim, rahmetin, rahmetimiz**” şeklinde terkip olarak 35 defa; rahmet ve merhamet kelimeleri ile aynı anlama gelen “***ruhm***” kelimesi ise sadece Kehf sûresinin 81. ayetinde geçmektedir.

“***Merhamet etti, merhamet eder***” şeklinde fiil formatında 23 defa, “***merhamet et***” şeklinde dua formatında 5 defa geçmektedir.

“***er-Rahman***” ismi 57, “***rahîm***” ismi 115, bu ismin çoğulu olan “***ruhamâ***” bir

defa, “***râhim***” isminin çoğulu olan “***râhımîn***” 6 defa, ism-i tafdil şekli olan “***erham***” 4 defa geçmektedir.

Merhamet kökünden türeyen isim ve fiil formatındaki kelimelerin büyük çoğunluğu Allah’ın isim, sıfat ve fiilleriyle ilgilidir. Allah’ın kullarına lütfu, ihsanı, nimetleri, onların günahlarını bağışlaması, dünya ve ahiret nimetleri için çalışanların emeklerinin karşılığını, ibadet edenlerin, hayır ve hasenat yapanların mükâfatlarını fazlasıyla vermesi, O’nun rahmetidir. Allah’ın sınırsız ve sayısız nimetleri farklı bağlamlarda **rahmet** kelimesi ile ifade edilmiştir.[16]

“***Rahmet***” kelimesi çok anlamlı kelimelerden biri olup Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılmıştır. **Ebu’l-Ferac Abdurrahman ibn el-Cevziyye**, *Nüzhetü’l-A’yüni’n-Nevâ-zır fî ‘Ilmi’l-Vücûhi ve’n-Nezâir* adlı eserinde; “Müfessirler, rahmet kelimesinin Kur’an’da 16 farklı anlamda kullanıldığını zikretmişlerdir” demiş ve bu anlamları örnekleriyle birlikte açıklamıştır.[17]

b) Kur’an’daki Rahmet Kelimesinin Anlamları

“***Rahmet***” kelimesinin Kur’an’daki anlamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Allah’ın Lütfu, İhsanı, Maddi ve Manevi Nimetleri

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ

“Allah insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak (*engelleyecek*) yoktur. Neyi de tutarsa, bundan sonra onu gönderecek yoktur”[18] anlamındaki ayette geçen ***rahmet*** kelimesi; *dünyada Allah’ın bir insana lütfettiği maddî ve manevî her türlü nimet, hayır ve imkânlardır.*[19]

2. Sevap, Mükâfat, Cennet ve Nimetleri

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler, şüphesiz bunlar *Allah’ın rahmetini* umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”[20]

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Yüzleri ağaranlar ise *Allah’ın rahmeti* içindedirler. Onlar orada ebedi kalacaklardır”[21]

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

“Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah’ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıklarından daha hayırlıdır.”[22]

Birinci ayette geçen “***rahmet***” kelimesi, Allah’ın *sevap ve mükâfatı,* ikinci ve üçüncü ayetlerde geçen ***rahmet*** kelimesi ise *cennet ve nimetleridir*.”[23]

Cennet, rahmet yurdudur.[24] Cennete rahmet denilmesi, mümin, ömrünü ibadet ve itaat ile geçirse bile ancak Allah’ın rahmetiyle cennete girebilmesi sebebiyledir. [25]

3. İslam

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ

“O, dilediği kimseyi rahmetine sokar”[26] anlamındaki ayetlerde geçen ***rahmet*** kelimesi “***İslam***” anlamındadır. İslam’a rahmet denilmesi, İslam’ın emir ve yasaklarının, hüküm ve ilkelerinin insanların yararına olmasıdır. İslam’ı hak din olarak kabul edip Müslüman olan, Müslümanlığın gereklerini yerine getiren insan Allah’ın merhametine mazhar olur.

4. İman

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ

أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ

“Nuh dedi ki: “Ey Kavmim! Söyleyin bakalım; şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve o kendi katından bana bir *rahmet* vermiş de, size onu görecek göz verilmemiş ise, siz onu istemediğiniz halde, biz sizi ona zorlayacak mıyız”[27] anlamındaki ayette geçen ***rahmet***, ***iman*** anlamındadır.

5. Peygamberlik

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?”[28]

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ

“Yoksa mutlak güç sahibi ve çok bağışlayan *Rabbinin rahmet hazineleri* onların yanında mıdır”[29] anlamındaki ayetlerde geçen ***rahmet*** kelimesi, “***peygamberlik***” anlamındadır.

6. Kitap, Vahiy, Kur’an

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ

“Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve *bir rahmet* geldi”[30]

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

"De ki: "Ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır"[31] anlamındaki ayetlerde geçen "***rahmet***" ile maksat Kur'an'dır.

Çağlar üstü, evrensel bir kitap olan Kur'an-ı Kerim; bütün insanlığa hitap etmekte, herkese doğru yolu göstermekte, insanları birlik, beraberlik, kardeşlik, adalet, eşitlik ve yardımlaşmaya çağırmaktadır. Dolayısıyla Kur'an insanlar için bir rahmettir.

Kur'an; hangi milletten olursa olsun bütün insanları aydınlatmak, yeryüzünde cehalet, sefahat, küfür ve sapık inançlara kapılarak karanlıklar içinde kalan, nereden gelip nereye gittiğini bilemeyen bütün insanları sapıklık ve dalaletten, sefahat ve rezaletten kurtarmak ve iman nuru ile doğru yola sevk etmek için gönderilmiştir.

İnsanın Allah ve kâinat ile alakasını temin eden, manevi ve maddi ihtiyaçlarını bildiren Kur'an'dır. Kur'an bu amaçla cüz'î ve küllî kurallar, emir ve yasaklar getirmiştir. Bu kuralların, emir ve yasakların amacı; aklı, canı, malı, nesli ve dinî korumak, böylece insanın huzur ve mutluluğunu; kişisel, ailevî ve sosyal nizamını sağlamaktır.

7. Yağmur

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ

"O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. "[32]

"*Allah'ın rahmetinin* eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor."[33]

Türkçede de yağmura rahmet denilmesi bu ayetin bir yansımasıdır.

8. Rızık

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

"Eğer Rabbinden umduğun *bir rahmeti* istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."[34]

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ

"De ki: Rabbimin *rahmet* hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz"[35] anlamındaki ayetlerde ***rahmet***, ***rızık*** anlamında kullanılmıştır.

9. Allah'ın Peygambere Geçmişle İlgili Bilgiler Vermesi

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ

مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Yine biz (*Musa’ya*) seslendiğimiz zaman Tûr’un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (*o haberleri*) sana bildiriyoruz”[36] anlamındaki ayette ***rahmet***, bu anlamında kullanılmıştır.

10. Yumuşak Kalpli Olma

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

“Onların arkasından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik, ona İncil’i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve *merhamet* duygusu koyduk”[37] anlamındaki ayette ***rahmet***, rikkat yani şefkatli, hassas, duyarlı ve yumuşak kalpli olma anlamında kullanılmıştır.

Yüce Allah’ın; kulu ve elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.)’e insanlarla ilişkilerinde yumuşak, nazik ve şefkatli davranma ve ashabının kusurlarını affetme yeteneği vermesini Allah’ın rahmeti olarak ifade edilmiştir.

11. Af ve Mağfiret

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ

جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki, “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”[38] anlamındaki ayette ***rahmet***, ***mağfiret*** anlamında kullanılmıştır.

12. Suçları Bağışlama

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَٰلِكَ

تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (*öldürülenin vârisi, velisi*) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır”[39] anlamındaki ayette geçen **rahmet**, haksız yere öldürülen kimsenin yakınlarına

katile kısas cezasının uygulanmasından diyet alarak veya diyetsiz vazgeçme ve katili affetme imkânının verilmesidir.[40]

13. Sevgi ve Şefkat

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da *merhametlidirler*”[41] anlamındaki ayette ***rahmet***, sevgi ve şefkat anlamındadır.

14. Günahtan, Kötülüklerden ve Afetlerden Koruma ve Kurtarma

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” dedi.”[42]

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük kurtuluştur”[43] anlamındaki ayette ***rahmet***, yardım anlamında kullanılmıştır.

15. İmanda Sebat Ettirme

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“(*Akıllı insanlar şöyle dua ederler*): “Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir *rahmet* bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin”[44] anlamındaki ayette ***rahmet***, Allah’ın imanda sebat konusunda yardımıdır.

16. Duanın Kabul Edilmesi

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Allah’a (*azabından*) korkarak ve (*rahmetini*) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah’ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır”[45] anlamındaki ayette ***rahmet***, Allah’ın kullarının duasını kabul etmesi anlamındadır.

16. Allah’ın Müminleri Kâfirlerin Şerrinden Kurtarması

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا

"Biz onu (*Hûd'u*) ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık"[46] anlamındaki ayette ***rahmet***, Allah'ın Hud peygamberi ve ona iman edenleri kafirlerin zulmünden kurtarmasıdır.

17. Ferahlık, Rahatlık, Sıkıntıdan Kurtarma

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا

"Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir *rahmet* tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (*birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları*) vardır."[47]

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

"Biz onlara merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı"[48] anlamındaki ayette ***rahmet***, Allah'ın; sıkıntıya, hastalığa, musibete, yokluğa maruz kalan insanı bu sıkıntıdan kurtarmasıdır.

18. Cehennem Azabından Kurtuluş

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ

"Allah'ın sizin hakkınızda lütuf ve *merhameti* olmasaydı ve Allah tövbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı haliniz nice olurdu?"[49]

Özetleyecek olursak "***rahmet***" kelimesi Kur'an'da şu anlamlarda kullanılmıştır:

-Allah'ın lütfu, ihsanı, maddî ve manevî nimetleri
-Sevap, mükâfat, cennet ve nimetleri
-Vahiy, peygamberlik, Kur'an,
-İman ve İslam,
-Yağmur, rızık, afiyet ve yardım
-Allah'ın Peygambere geçmiş ile ilgili bilgiler vermesi
-Rikkat, yumuşak kalpli olma, sevgi ve şefkat
-Duanın kabul edilmesi, af ve mağfiret
- Suçları bağışlama imkânı
-Günahtan koruma, sıkıntıdan kurtarma
-İmanda sebat ettirme,
-Allah'ın müminleri kâfirlerin şerrinden kurtarması
-Cehennem azabından kurtuluş

Görüldüğü üzere **"*rahmet*"** kelimesi Kur'an'da sözlükteki anlamından daha geniş ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Artık rahmet ve merhamet sadece kalpte başlayıp biten, düşünce ve duyguda kalan bir husus değil, eyleme dönüşen ilahî ve insanî bir erdemdir. Buna göre;

Allah'ın merhameti; insanlara her türlü maddî ve manevî nimetleri ihsan etmek, insanı sıkıntı, bela ve musibetlerden korumak ve kurtarmak, kusur ve günahları affetmek;

İnsanların merhameti; iyi kalpli, yumuşak davranışlı, şefkatli, iyiliksever, yardımsever, hoşgörülü ve affedici olmak anlamlarına gelir.

3. MERHAMET KAVRAMANIN SEMANTİĞİ

"Semantik", bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tahlili bir çalışmadır. Anahtar sözcükler Kur'an'da tek başına, birbirinden ayrı ve yalın hâlde bulunmazlar. Her anahtar sözcük, diğer anahtar sözcüklerle yakın ilişki hâlindedir. Bu kelimeler kendi aralarında büyük küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine çeşitli yollarla bağlanırlar.[50] Böylece bir "semantik alan" oluşur, yani anahtar sözcükler örgüsü teşekkül eder.[51] Anahtar terimler kendi aralarında bir "kelime hazinesi" meydana getirirler. Bu "kelime hazinesi", kelimelerin birbirleriyle değişik ve çeşitli ilişkilerinden doğar.[52] "Kelime hazinesi", soyut bir kelimeler yekûnu değildir. Bu kelimeler birçok bakımdan birbirlerine bağlanırlar.[53] Birbirleriyle kurduğu mana ilişkisi ile bir "semantik alan" meydana getiren anahtar terimlerden biri "odak kelime" kabul edilirse bu odak-kelimenin etrafında birçok önemli "anahtar kelime" dizilir ve birlikte Kur'an'ın kelime hazinesinde önemli bir "mana alanı" meydana getirirler. Bu anahtar terimler, olumlu veya olumsuz mahiyettedirler.[54]

Mesela, merhamet kelimesini "***odak kelime***" kabul edersek bu odak kelimenin etrafından eş ve zıt anlamda anahtar kelimeler yer alır.

a) Eş Anlamlı Kelimeler

Aşağıdaki kelimeler merhamet kelimesi ile **eş anlam** ilişkisine sahiptir. Başka bir ifade ile bu kelimeler, merhamet kelimesinin mana alanına dahildir. "Merhamet kelimesinin sözlük anlamı" bölümünde kelimenin rikkat, re'fet ve 'atf kelimelerinin anlamlarını içerdiğini beyenn etmiştik. Aşağıdaki kelimeler de merhamet kelimesi ile eş anlam ilişkisine sahiptir.

-"***Şefkat***", merhamet etmek, bir insanın iyiliği için gayret etmek, yardım etmek.[55]

-"***Rıfk***", yumuşak davranmak, işi yumuşak yapmak, yoldaş olmak, faydalandırmak, yararı dokunmak, yardım etmek, arkadaş olmak.[56]

إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ

"Allah refiktir, yumuşaklığı sever, sertliğe vermediğini yumuşaklığa verir."[57]

"***Leyyin***", yumuşak davranışlı olmak, kaba, katı ve sert olmamak.[58]

-"***Lütuf,*** kibar, nazik, ince ve şeffaf olmak; merhamet ve şefkat ile davranmak, yumuşak davranışlı olmak, bir insana iyilik yapmak, yararı dokunmak, bir insanı başarılı kılmak ve sevdiği bir şeye kolaylıkla ulaştırmak.[59]

اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

"Allah kullarına çok lütufkârdır, dilediğine rızık verir."[60]
-"*İn'am,* birine nimet vermek, ferahlık sağlamak, bir şeyi yumuşak yapmak.[61]
"*Menfe'at*", yarar, faydalanılan şey, zararın zıddı.[62]
-"*İt'âm*", yedirmek, nimet vermek.[63]
-"'*Atâ*", bağış, lütuf, hibe.[64]
-"*İhsan*", iyilik yapmak, iyi davranmak, ikramda bulunmak, bir şeyi güzel yapmak.[65]
-"*Hasene*", iyilik, hayır.[66]
-"*İkram*", ikram etmek, kolaylık sağlamak, bir şeyi iyi yapmak.[67]
-"*İnfak*", bağışta bulunmak, ikram etmek, maddi yardım etmek.[68]
-"*Hayr*", şerrin zıddı, mal-mülk, insana yararı dokunan şey.[69]
-"*Fadl*", lütuf, bağış, ikram, ihsan, nimet, af ve bağış sahibi olmak, iyilik, karşılıksız yardım.[70]

وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ

"Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir."[71]
-"*Nusret*", yardım etmek, başarılı kılmak.[72]
"*Hibe*", birine karşılıksız mal-mülk vermek, bağışta bulunmak.[73]
-"*Rızk*", rızık vermek, insanın yararlandığı şey.[74]

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Allah dilediğine hesapsız derecede rızık verir."[75]
"*Birr*", ana-babaya, akrabalara ve diğer insanlara iyilik etmek, lütuf ve ikramda bulunmak, hayır ve hasene, lütûf, ihsan, sevap, cennet, şefkat ve merhamet.[76]
-"*İsmet",* kötülüklerden ve günahlardan korumak.[77]
-"*Hidayet",* doğru yolu göstermek, hidayet vermek.[78]

وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ

"Allah, dilediğini doğru yola iletir."[79]
-"*Afv",* günahı silmek, gizlemek, bağışlamak, affetmek ve hakkından vazgeçmek, cezalandırmamak.[80]

اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ

"Şüphesiz Allah çok affeden, çok bağışlayandır."[81]
-"*Mağfiret",* bir şeyi örtmek, gizlemek, ıslah etmek, affetmek ve bağışlamak.[82]

اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

"Gerçekten senin Rabbin, mağfireti geniş olandır."[83]
-"*Teshîr",* varlıkları insanların hizmetine sunmak.[84]
-"*Îsar",* kişinin başkalarını kendine tercih etmesi.[85]

-“***Rıdvan”,*** razı olmak.[86]
-“***Meveddet”,*** sevmek, temenni etmek, arzu etmek, dilemek ve dostluk.[87]

b) Zıt Anlamlı Kelimeler

Bir kelimenin anlamının tam manası ile anlaşılabilmesi için zıtlarının da bilinmesi gerekir. Çünkü eşya zıtları ile tebeyyün eder.[88] Dil bilimcileri ve Kur’an yorumcuları, sözcüklerin anlamların eş ve zıt anlamları ile birlikte açıklamışlardır. Hatta bazı kelimeler sadece zıtları ile tanımlanmıştır. Meselâ sözlüklerde “zulmet” kelimesi, “nurun ve ışığın zıddı, ışıksızlık” şeklinde tarif edilmiştir.[89] **İbn Manzûr** (ö. 711/1311), “***küfr***” kelimesin anlamını, “imanın zıddıdır” şeklinde tanımlayarak izaha başlamıştır.[90] Müfessir **er-Razî**, “***ğavâye***” ve “***dalâlet***” kelimelerini izah ederken “eş anlamlı iki isimdir”, “***ğayy***”, “***rüşd***” kelimesinin zıt anlamındadır, demiştir.[91]
Merhamet kavramının hangi kavramların karşıtı olarak kullanıldığı bilinirse daha iyi anlaşılmış olur. Merhamet kavramının zıt anlam ilişkisini şu örnekler çok güzel ifade etmektedir:

1. İhlâk

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

“(*Ey Peygamberim*!) De ki: “Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helak etti yahut bize acıdı. Peki, ya inkârcıları elem dolu bir azaptan kim koruyacak?”[92]
Bu ayette “***rahîme***” fiili, “*helâk etti*” anlamındaki “***ehleke***” fiilinin karşıtı olarak kullanılmıştır. Buna göre birini azaptan, kötülüklerden, musibetlerden, afet ve felaketlerden korumak merhamet olmaktadır.

2. Durr ve Darrâ

قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي

بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ

“De ki: “Peki söyleyin bakalım? Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah’ın dokundurduğu zararı kaldırabilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar onun rahmetini engelleyebilirler mi?”[93]

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ

مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ

“**Eyyûb**’u da hatırla. Hani o Rabbine, “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise

merhametlilerin en merhametlisisin”, diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik.”[94]

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا

“Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzakları (*birtakım tertipleri ve asılsız iddiaları*) vardır.”[95]

Birinci ve ikinci ayette “***rahmet***” kelimesi “***durr***”; üçüncü ayette ise “***darrâ***” kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır. “***Durr***” ve “***darrâ***” kelimeleri şiddet, bela, hastalık, sıkıntı ve zarar anlamlarına gelir. Demek ki bir insanın sıkıntısını ve darlığını gidermek merhamet olmaktadır.

3. Şiddet-Eşiddâ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Muhammed, Allah’ın Resûlü’dür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.”[96]

Ayette “***ruhamâ***” kelimesinin karşıtı olarak “***eşiddâ***” kelimesi kullanılmıştır. Ayetteki “***ruhamâ***” sevgi ve şefkatle muamele edenler,“***eşiddâ***” ise şiddetli ve sert davrananlar demektir. Demek ki, sert ve kaba davranmak, merhametsizliktir. Müminlerin şiddetli ve sert davrandığı bildirilen kâfirler, Peygamberimize ve müminlere düşmanlık yapan ve zulmeden Mekkeli müşriklerdir.

4. Fazz-Ğalîze’l-kalb

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”[97]

Bu ayette “***rahmet***” kelimesinin karşıtı olarak “***fazz***” kelimesi ve “***ğalîze’l-kalp***” terkibi kullanılmıştır. Bu ifadeler, kaba, kırıcı ve katı kalpli olmayı ifade eder. Dolayısıyla insanlara nazik, kibar ve saygılı, yumuşak kalpli ve iyi niyetli olmak merhametin bir boyutudur.

5. Sû’

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“De ki: “Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah’tan koruyacak kimdir?

Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?” Onlar kendilerine Allah’tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar.”[98]

Bu ayette “**rahmet**” kelimesinin karşıtı olarak “**sû**” kelimesi kullanılmıştır. “**Sû**” helâk, afet, bela, hastalık, kötülük, sıkıntı ve benzeri musibetler demektir. Buna göre ayetteki “**rahmet**” hayır, yardım, sağlık, afiyet ve benzeri iyilik ve nimetlerdir.

6. Seyyie

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ

ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir. Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, “Kötülükler benden gitti” diyecektir. (*Bir de bakmışsın ki*) o şüphesiz şımarık ve böbürlenen biridir.”[99]

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ

“İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinirler. Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.”[100]

Birinci ayette eş anlamda kullanılan ***“rahmet”*** ve ***“nimet”*** kelimeleri, ***“darrâ”*** ve ***“seyyiât”*** kelimelerinin; ikinci ayette “***rahmet***” kelimesi “***seyyie***” kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır.

7. Azab-Ta’zîb

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ

“O, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Ancak O’na döndürüleceksiniz.”[101]

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ

“Rabbiniz sizi daha iyi bilir. (*Durumunuza göre*) dilerse size merhamet eder, dilerse azap eder.”[102]

Bu ayetlerde “***rahmet***” kelimesi, “***azap***” kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır. Allah’ın azap etmesi cehennemle cezalandırmasıdır. Şu kutsî hadis-i şerif bu hususu açıkça ifade etmektedir:

فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتِ رَحْمَتِي وَقَالَ لِلنَّارِ أَنْتِ عَذَابِ

“Yüce Allah; cennete, sen benim rahmetimsin, cehenneme de sen de benim azabımsın, buyurdu.”[103]

Buna göre, Allah’ın kulunu affedip cezalandırmaması ve cennetine koyması, Allah’ın merhamet sıfatının bir yansımasıdır.

8. Ğadab

إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي

“Şüphesiz benim rahmetim gazabımı geçmiştir.”[104]

Bu hadis-i şerifte “***rahmet***” kavramının karşıtı olarak “***ğadap***” kavramı kullanılmıştır.

“***Ğadab***”; intikam duygusu ile kalpteki kanın galeyana gelmesidir. “*Ğadab*” Allah için kullanıldığı zaman bu davranışlar söz konusu değildir. “*Allah’ın gazabı*”; insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarına razı olmaması, sevap vermemesi, bu kimseyi cezalandırması anlamına gelir.

9. Ukubet

لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ أَحَدٌ وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ

مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدٌ

“Eğer, Allah katındaki cezayı bilseydi hiçbir mümin cennete gireceğini ummazdı. Eğer rahmetinin çokluğunu bilseydi hiçbir kâfir cennetten ümidini kesmezdi.”[105]

Yukarıda zikrettiğimiz “***rahmet***” kelimesinin zıddı olan kelimelerin dışında şu kelimeleri de zikredebiliriz:

“***Ğayz***”, gazabın daha ileri şekli, şiddetli halidir.

“***Makt***”; bir insana yaptığı kötü bir fiil, söz ve davranışı sebebiyle çok buğz etmek ve kızmaktır.

“***Buğz***”, nefsin yüz çevirdiği şeyden nefret etmesidir.

“***Suht***”, cezayı gerektiren şiddetli gazaptır.

“***Ğıll***”, insanın, sevmediği kimseye karşı duyduğu kindir.

“***Dağn***” (çoğulu ***edğan***), şiddetli kindir (***hıkd***).

“***Lanet***”; sözlükte kovmak, uzaklaştırmak ve beddua etmek anlamına gelen bu kavram Kur’an’da; Allah’ın bir insanı ahirette cezalandırması, rahmet dairesine almaması, hayırdan mahrum etmesi ve insanların bir başkasına beddua etmesi anlamında kullanılmıştır.[106]

“***Hıkd***” kin ve öfke.

“***Mekr***” hile yapmak ve tuzak kurmak.

“***Zulüm***” haksızlık etmek.

“***Kasvet***” sertlik, katı kalplilik.

“***Unf***” şiddet, kabalık ve sertlik.

“***Eza***” eziyet etme ve sıkıntı vermek.

“***Ta’sîr***” güçleştirmek, zorlaştırmak.
“**Tuğyan**” taşkınlık, azgınlık, haddini aşmak.
“**Ukubet**” cezalandırmak.

Kur’an-ı Kerim’de özellikle Allah’ın rahmetinden söz edilmesine karşılık hadislerde hem Allah’ın kullarına olan rahmeti hem de insanlara ve canlılara kaşı merhameti dile getirilmiştir.[107]

Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’an’a Yönelişler*, s. 2, Tuğra Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, s. 466, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1979.

Cübrân Mes’ûd, *er-Râid*, II, 1135, Dâru’l-Ilm, Beyrut, 1978.

İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyin Ahmed, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Lüğa*, II, 498, tahkik, Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru’l-Cemîl, Beyrut, tarihsiz, I-VI; bk. Rağıb el-İsfehanî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, r-h-m maddesi, baskı yeri ve tarihi yok; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab,* XII 230-231, Beyrut-1956; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, IV, 300, İstanbul, 1886.

Levis Me’luf, el-Müncid fî’l-Lügati ve’l-i’lâm, s. 273, Dâru’l-Meşrık, 22. baskı, Beyrut, 1986.

Levis Me’luf, a-t-f ladesi.

Levis Me’luf, r-e-f maddesi.

Hadîd, 57/27.

Müslim, Cenaiz 11.

İbn Fâris, II, 498; Ebu Bekir, Muhammed ibn Azîz es-Sicistanî, Tefsîri Garîbi’l-Kur’an, s. 249, tahkik, Abdurrahman Umeyra, Daru Ahbari’l-Yevm, Mısır, tarihsiz.

Hazin, Ali b. Muhammed, Lübâbü’t-Te’vîl fî Me’âni’t-Tenzîl, II, 569, (Mecmuatü’n Mine’t-Tefâsîr) Beyrut, tarihsiz,

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970.

İzutsu, Toshihiko, Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, s. 110, çeviri, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, ikinci baskı, İstanbul-1991.

İzutsu, Kur’an’da Allah ve İnsan, s. 16, çeviri, Süleyman Ateş, Ankara

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Hazin, I, 228.

Ebu'l-Ferac, Abdurrahman ibn el-Cevziyye, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fû Ilmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, s331, tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Razî, Müessesetü'r-Risale, üçüncü baskı, Beyrut, 1987.

Fatır, 35/2; bk. Zümer, 39/38; Fussilet, 41/51-52; Hazin, V, 318.

Beydavî, Abdullah b. Ömer, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, V, 174, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde) Beyrut, tarihsiz.

Bakara, 2/218.

Âl-i İmrân, 3/107.
bk. Nisâ, 4/175, 240; A'raf, 7/49, 151, 156; İsrâ, 17/57; Ankebût, 29/23; Casiye, 45/30; Hadîd, 57/13; bk. Beydavî, VI, 179.

Âl-i İmrân, 3/157.

Beydavî, I, 321, 564; Hazin, I, 564; Nesefî, Abdullah ibn Ahmed, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, I, 613, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr) Beyrut, tarihsiz.

Buhârî, Tevhîd, 25, VIII, 186.

Hazin, I, 564.

İnsan, 76/31; bk. Yunus, 10/59.

Hûd, 11/28.

Zuhruf, 43/32.

Sad, 38/9; bk. Duhan, 44/5-6.

En'âm, 6/157; bk. Bakara, 2/105; Âl-i İmrân, 3/74; A'raf, 7/62, 203; Tevbe, 9/99; Yusuf, 12/56; Nahl, 16/54, 89; İsrâ, 17/82; Neml, 27/77; Kasas, 28/86; Ankebût, 29/51; Lokman, 31/3; Casiye, 45/20.

Yunus, 10/58; bk. Nisû, 4/113.

A'raf, 7/57.

Rûm, 30/50; bk. Şûrâ, 42/28; Furkan, 25/48; Neml, 27/63; Rûm, 30/46; bk.

Nesefî, II, 570; Hazin, II, 570.

İsrâ, 17/28; bk. Yunus, 10/21.

İsrâ, 17/100.

Kasas, 28/46. bk. Hûd, 11/47.

Hadîd, 57/27; bk. Nesefî, VI, 183.

Zümer, 39/53; bk. En'am,6/12, 54; Beydavî, II, 387.

Bakara, 2/178.

Beydavî, I, 252; Hazin, I, 252.

Feth, 48/29.

Yusuf, 12/53.

Mümin, 40/9.

Âl-i İmrân, 3/8.

A'raf, 7/56.

A'raf, 7/72; bk. Yunus, 10/86; Hûd, 11/43; Mülk, 67/28.

Yunus, 10/21; bk. Hûd, 11/9-10; Enbiya, 21/84; Rûm, 30/36; Ahzâb, 33/17.

Müminun, 23/75.

Nûr, 24/10. bk. Nûr, 24/14, 20, 21.

İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s. 15; İslâm Düşüncesinde İman Kavramı, s. 276, 277.

İzutsu, İslâm Düşüncesince İman Kavramı, s.277.

İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.27.

İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.28.

İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.30-31.

Levis Me'luf, s. 395; Halebî, Ahmed ibn Yusuf, Umdetü'l-Huffâz, tahkîk, Muhammed et-Tuncî, 'âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1993, II, 322.

Levis Me'luf, s. 272; Halebî, II, 118.

Müslim, Birr, 77, III, 2003-2004; Mâlik, İsti'zân, 38.

Levis Me'luf, s. 743.

Levis Me'luf, s. 722.

Şûrâ, 42/19.

61 Levis Me'luf, s. 820.

Levis Me'luf, s. 827.

Levis Me'luf, s. 513.

Levis Me'luf, s. 513.

Levis Me'luf, s. 134.

Levis Me'luf, s. 134.

Levis Me'luf, s. 682.

Levis Me'luf, s. 828.

Levis Me'luf, s. 201.

Levis Me'luf, s. 586.

Bakara, 2/105 bk. Enfâl, 8/29; Hadîd, 57/21-29; Cuma, 62/4.

Levis Me'luf, s. 811.

Levis Me'luf, s. 920.

Levis Me'luf, s. 257-258.

Bakara, 2/212; bk. Âl-i İmrân, 3/37; Sebe', 34/38.

Rağıb s. 40-41; İbn Manzûr, IV, 51-54; Asım Efendi, II, 151-153, İbrahim Ahmed Abdülfettâh, Mu'cemu'l-Lügati'l-Arabiyye, el-Mü'cem el-Vesît, I, 61-62,

Mektebetü'l-İlmiyye-Tahran, tarihsiz.

Levis Me'luf, s. 510.

Levis Me'luf, s. 558.

Bakara, 2/213.

Levis Me'luf, s. 517.

Hac, 22/60.

Levis Me'luf, s. 555.

Necm, 53/32.

Levis Me'luf, s. 323.

Haşr, 59/9.

Levis Me'luf, s. 265.

İbn Manzûr, I, 289-296, 325, II, 453; Asım Efendi, I, 86.

İbn Kayyım el-Cevziyye, el-Fevâid, s. 143, Beyrut,1986.

Cevherî, İsmail ibn Hammad, es-Sıhâh Tâcü'l-Lüğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye, V, 1977, tahkîk, Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye. Mısır, tarihsiz; İbn Fâris, III, 468; İbn Manzûr, XIII, 377.

İbn Manzûr, V, 144, XII, 21.

Râzî, Fahru'd-Dîn, Mahmûd ibn Ömer, Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr), XXII, 127, Naşir, Abdurrahman Muhammed, el-Matbaatü'l-Behiyye el-Mısriyye, Mısır, 1935.

Mülk, 67/28.

Zümer, 39/38.

Enbiya, 21/83-84.

Yunus, 10/21; bk. Hud, 11/9-10; Enbiya, 21/84; Rûm, 30/36; Ahzâb, 33/17.

Feth, 48/29.

Âl-i İmrân, 3/159; bk. Nisâ, 4/96.

Ahzâb, 33/17.

Hûd, 11/9-10.

Rûm, 30/36; bk. Şura, 42/48.

Ankebût, 29/21.

İsrâ, 17/54.

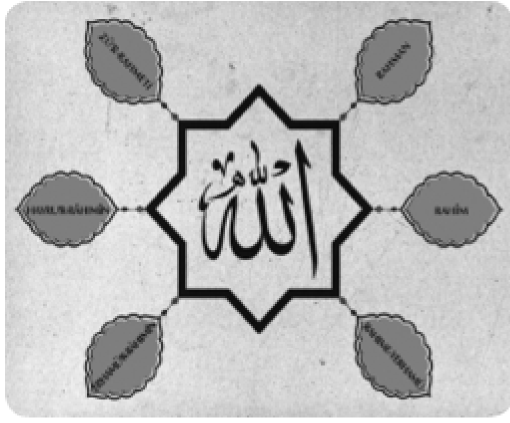
Buhârî, Tevhîd, 25.

Buhârî, Tevhid, 22, II, 3003; Ahmed, II, 381;

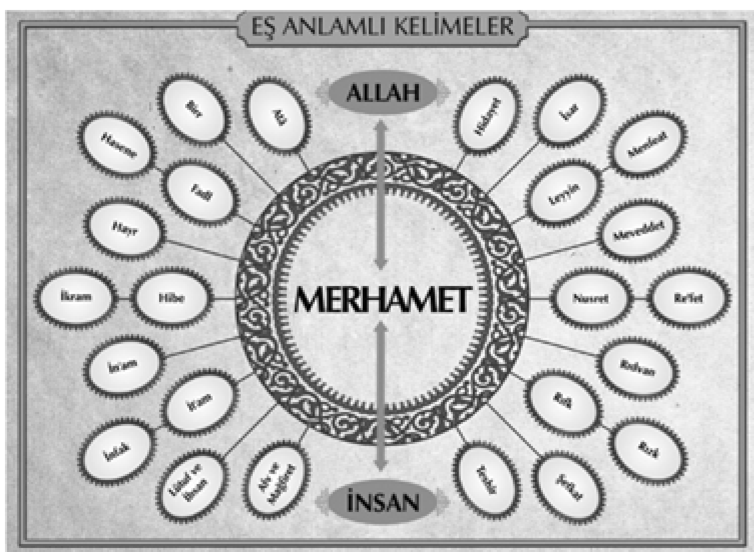
Müslim, Tevbe, 23, III, 2109.

Rağıb, s. 451; Kurtubî, Muhammed ibn Ahmed el-Ensârî, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an, XIV, 240, Kahire, 1935; Hazin, I, 57, 232.

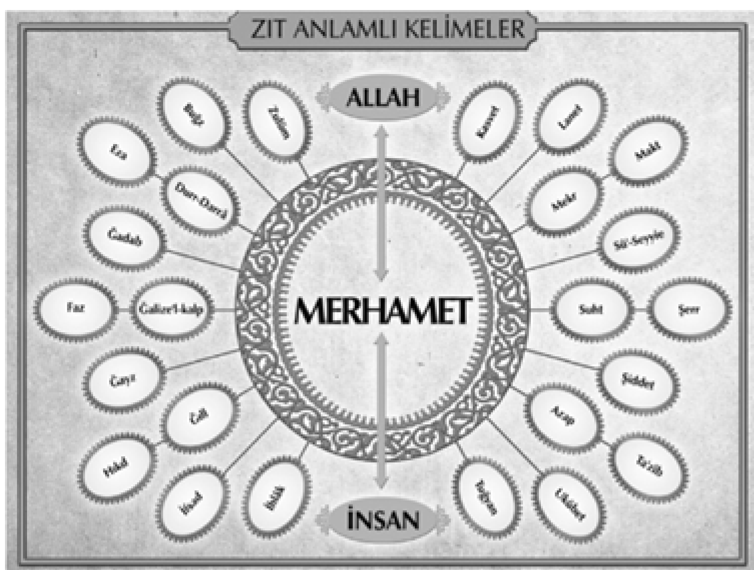
Mesela bk. Tirmizî, Birr, 12, 14, 15, 16, 109-111;

BİRİNCİ BÖLÜM:
ALLAH'IN MERHAMETİ

ALLAH'IN MERHAMETLİ OLDUĞUNU İFADE EDEN SIFATLARI

1. ALLAH'IN MERHAMETLİ OLDUĞUNU İFADE EDEN SIFATLARI

Kur'an'da merhamet kökünden türeyen "zü'r-rahmeti", "rahman", rahîm", "hayru'r-râhımîn", "erhamü'r - râhımîn" kelimeleri ile yüce Allah nitelenmiştir.

a) ZÜ'R-RAHMETİ

"***Merhamet sahibi***" anlamına gelen bir terkip olup, Kur'an'da üç ayette geçmektedir:

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ

*"*Rabbin müstağnîdir, rahmet sahibidir.*"*[108]

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ

"Eğer seni yalanlarlarsa de ki, Rabbiniz geniş rahmet sahibidir."[109]

b) RAHMAN

"**Rahman**" ismi sadece Allah'a özgüdür. Allah'tan başkaları için kullanılmaz,, ikili ve çoğulu yoktur. Yüce Allah'tan başkasına Rahman denilmemiştir.

"**Rahman**"; ezelden beri bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan ve rahmet bahşeden, çok rahmet sahibi, pek merhametli, gayet merhametli veya sonsuz rahmet sahibi,[110] çok nimet verici ve çok müşfik şeklinde anlamlandırmak mümkün ise de *Allah'ın ismi olarak* bu kelimenin tercümesi mümkün değildir. Çünkü özel isim tercüme edilmez. Özel isimlerin tercüme edilmesi, onların değiştirilmesi demektir. Rahman ismini dilimizde tam karşılayacak bir sözcük yoktur. Türkçe'deki "*esirgeyen*", "*bağışlayan*", "*acıyan*" ve "*yarlığayan*" kelimeleri "*er-**rahman"*** kelimesinin anlamını tam karşılamamaktadır. ***Rahman*** ismini "***esirgeyen***" ve "***acıyan***" diye tercüme etmek, bu kelimenin anlamını tam karşılamaz. "***Rahman***" ismini "***vehhâb***" ismi ile karıştırmamak gerekir. Çünkü vehhâb, Rahman gibi özel isim değildir. Rahman ismini "bağışlayan" kelimesi ile de tercüme edilemez. Çünkü "*bağışlayan*" kelimesi "***rahman***" kelimesinin değil "***ğafûr***" kelimesinin karşılığıdır. Rahman kelimesi, "pek merhametli" diye noksan bir şekilde tefsir edilebilirse de tercüme edilemez. Çünkü "pek merhametli", ne yalnız Allah için kullanılan bir sıfattır, ne de özel isimdir, "***rahîm***" demek de olabilir. Sonra yüce Allah'ın rahmeti; bir kalp duygusu, psikolojik bir meyil manasına gelen bir iyilik duygusu değil, iyiliği kastetmek veya sonsuz ve sınırsız nimet vermek anlamındadır. [111]

"***Rahman***" ismi Kur'an'da hep elif lamlı olarak isim şeklinde geçmektedir. Sûre başlarındaki besmelelerin dışında 4 ayette "**rahîm"** sıfatı ile birlikte[112] iki ayette "**azîz**"[113] diğer ayetlerde hep "**Allah**" ismini nitelemektedir:

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ

"İlâhınız bir tek ilahtır, O'ndan başka ilah yoktur. O, rahmandır rahîmdir."[114]

اَلرَّحْمٰنُۙ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ

"Rahman, Kur'an'ı öğretti."[115]

Allah'ın "***rahman***" ismi, "***rahîm***" sıfatından daha kapsamlıdır. Yüce Allah, "***rahman***" isminin gereği olarak yarattığı bütün varlıklara merhamet eder. Bu konuda mümin-kâfir, itaatkâr-âsi ayırımı yapmaz. O'nun merhameti her şeyi kuşatmıştır.[116] O, rahmeti kendisine farz kılmıştır.[117] Bütün insanları yaratan, yaşatan, onlara sıhhat, akıl, irade ve rızık veren Allah'tır. Dünyayı, içindekileri, ayı, güneşi, yıldızları, gezegenleri, havayı, suyu, rüzgarı, bitkileri, ağaçları, hayvanları, geceyi ve gündüzü, kısaca her şeyi insan için yaratmış, insanın hizmetine sunmuş[118] ve insana sayılamayacak kadar çok nimet vermiştir.[119]

Yüce Allah, dünyada insana emeğinin karşılığını verdiği gibi,[120] insanın emeği olmadan da bildiğimiz ve bilmediğimiz pek çok nimet de vermektedir.

Yüce Allah havayı, suyu, güneşi, ağaçları, bitkileri, meyveleri, etinden, sütünden, yününden, derisinden ve gücünden yararlandığımız pek çok hayvanı ve daha nice nimetleri insan emeği olmadan bizlere merhameti sebebiyle vermiştir. Bu, Allah'ın "**Rahman**" olmasının sonucudur. Bu konuda mümin, kâfir, ibadet eden ve etmeyen ayırımı da yapmamaktadır.

Yüce Allah, insanın dünya ve ahirette mutlu olmasını istemektedir. Bunu sağlayacak yolu göstermek için Peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İlahî kitaplar, insanlar için bir rahmettir.[121] Kur'an, müminler için bir rahmettir.[122] Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.[123]

Peygamberimiz (s.a.s.) Yüce Allah'ın, rahmetinin gazabını geçtiğini",[124] halkı yarattığı zaman eliyle 'rahmetim gazabıma galip gelmiştir' diye yazdığını"[125] bildirmiştir.

Yüce Allah'ın ***Rahman*** ismi gereği rahmeti umumîdir. Her şeyin ilk yaratılışı ve icadında almış olduğu bütün fıtrî kabiliyet ve ihsanlar Allah'ın ***Rahman*** oluşundan kaynaklanır. Bu itibarla içinde rahmet izi bulunmayan hiçbir varlık düşünülemez.

Varlıkların ilk yaratılışları yalnız Allah'ın takdiridir, yani hiç kimsenin çalışması ve seçimi ile değil, yalnız ***Rahman***'a dayanmakla meydana gelir. Taşın taş, ağacın ağaç, insanın insan olması böyle bir rahmetin eseridir.

Kâinattaki her şey ***Rahman***'ın rahmetine gark olmuştur. Bundan dolayı Allah'ın ***Rahman*** oluşu bütün varlık için güven kaynağı ve hepsinin ümididir. Göklerden yeryüzüne, gökcisimlerinden moleküllere, ruhlardan cisimlere, canlılardan cansızlara, taşlardan ağaçlara, bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insanlara, çalışanlardan çalışmayanlara, itaat edenlerden isyan edenlere, müminlerden kâfirlere, Allah'ın birliğine iman edenlerden Allah'a şirk koşanlara, meleklerden cin ve şeytanlara varıncaya kadar varlıkların hepsi Rahman'ın rahmetine gark

olmuşlardır.

c) RAHÎM

“***Rahîm***” ismi, bir ayette “***rahîm***” şeklinde[126] tekil olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)’in, bir ayette “***ruhamâ***” şeklinde[127] çoğul olarak Peygamberimiz ve müminlerin sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu kelime, “çok merhamet eden” anlamına gelir.[128]

“**Rahîm”** sıfat-ı müşebbehe veya mübalağalı ism-i fail olup, yüce Allah’ın sıfatlarından biridir. ***Rahîm*** kelimesi yalnız sıfat olarak kullanılır, mevsufsuz (*nitelenen olmadan*) tek başına kullanılmaz. Bundan dolayı ***Rahman*** gibi sıfat-ı galibe ve özel isim olmayıp Allah’tan başkası için de kullanılabilir.

Rahman ve ***Rahîm*** kelimeleri **rahmet** mastarından türemiş mübalağa ifade eden birer sıfat olmakla beraber aralarında önemli farklar vardır.

Yüce Allah’ın **Rahman** oluşu, ezele (*başlangıcı olmayışa*), ***Rahîm*** oluşu ise lâ yezel’e (*ölümsüzlüğe*) göredir. Bundan dolayı yaratıklar, yüce Allah’ın ***Rahman*** olmasıyla başlangıçtaki rahmetinden, ***Rahîm*** olmasıyla da sonuçta meydana gelecek merhametinden doğan nimetler içinde büyürler ve ondan faydalanırlar.

“***Rahîm***” sıfatı “***rahman***” ismine göre daha özeldir. Sadece iman edip salih amel işleyenlere, muttakî ve muhsinlere yöneliktir. Dünyada sadece müminlerin güzel amellerine sevap verir, ahiret nimetlerinden onları yararlandırır, onlardan razı olur ve onları cennetine koyar. Mümin olmayanlar, Allah’ın dünyadaki nimetlerinden yararlanırlarsa da ahiretteki nimetlerinden mahrum kalırlar.[129]

“***Rahman***” ve “***rahîm***” kelimelerinin bu anlamı sebebiyle Allah, dünya ve ahiretin, mümin ve kâfir herkesin ***Rahmanı***, ahiretin ve müminlerin ***Rahîmi*** denilmiştir. Rahman’ın rahmeti bir şarta bağlı değil iken, Rahîm’in rahmeti şarta bağlı olup, bu şarta bağlı olarak gerçekleşir.

Kur’an’da Allah’ın, müminlere karşı çok merhamet ettiği bildirilmektedir:

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا

“Allah müminlere karşı çok merhametlidir.”[130]

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”[131]

Allah’ın dünyada mümin-kâfir her insana merhamet edeceği, ahirette ise sadece müminlere merhamet edeceği gerçeği, insanların iman ve itaat ile inkâr ve isyanları sebebiyledir.

Yüce Allah, ***Rahman*** oluşunun rahmeti kendisine ait iken ***Rahîm*** olmasıyla rahmetinden irade sahiplerine de bir pay vermiştir. Kuşlar, Rahman’ın bir eseri olan yaratılıştan var olan içgüdüleri ile yavrularının başında kanat çırpar, ahlaklı insanlar da ***Rahîm*** olma etkisiyle hayır işleri üzerinde acıma ve şefkatle yarışırlar. Bitkilerin, hayvanların anatomisi ve uzuvlarının faydalarıyla ilgili ilimlerde Allah’ın ***Rahman*** oluşunun nice inceliklerini görürüz. Ahlak ilminde, insanların icat ettiği buluşlar, eserler ve benzeri iradeye ve çalışarak kazanılan

işlerde ***Rahîm*** sıfatının etkilerini okuruz. Başlangıçta çalışana ve çalışmayana bakmadan varlık âlemine göndermek ve o şekilde idare etmek Rahman oluşunun bir rahmetidir. Daha sonra çalışanlara çalıştıkları maksatlarını da ayrıca bağışlamak Rahîm oluşun bir rahmetidir.

Allah'ın Rahman sıfatı olmasaydı biz yaratılamazdık, yaratılıştan sahip olduğumuz sermayeden, Allah'ın bağışladığı zaruri yeteneklerden, en büyük nimetlerden mahrum kalırdık. Allah'ın **Rahîm** sıfatı olmasaydı yaratılıştan var olan kabiliyet ve ilk yaratılış durumundan bir adım dahi ileri gidemezdik, nimetlerin inceliklerine eremezdik. Allah'ın **Rahman** oluşu ümitsizliğe imkân bırakmayan bir mutlak ümit, bir ezeli lütuftur. Allah'ın **Rahîm** oluşu ise; özel ümitsizliğin cevabı ve özel emel ve maksatlarımızın, çabalama ve faaliyet göstermemizin zamanı ve sorumluluğumuzun mükâfatı olan bir arzunun sebebidir.

Allah'ın **Rahman** oluşunun karşısında dünya ve ahiret, mümin ve kâfir eşit iken **Rahîm** oluşunun karşısında bunlar açık bir farkla birbirinden ayrılırlar.[132] İşte mümin ve kâfirin ***Rahman***'ı, müminin ***Rahîm***'i denilmesinin sebebi budur. Dolayısıyla besmelede olduğu gibi birlikte zikredildikleri zaman ***Rahman*** ve ***Rahîm*** sıfatları yalnız bir pekiştirme için tekrar edilmiş değildirler.[133]

Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığı, ahirette ise sadece müminlere merhamet edeceği Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir:

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ
أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا
يُؤْمِنُونَ

"(*Musa, ya Rabbi*!) Bizim için bu dünyada da bir iyilik, güzellik ve nimetler yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik (*dedi.*) Allah şöyle buyurdu: "Azabım var ya, ona dilediğim kimseyi uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım."[134]

جَعَلَ اللّٰهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا
فَمِنْ ذٰلِكَ الْجُزْءِ تَتَرَاحَمُ الْخَلَائِقُ حَتّٰى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ

"Allah, rahmeti yüz parça yapmış, bunun doksan dokuzunu kendisinde tutmuş, bir parçasını yeryüzüne indirmiştir. Bu bir parça rahmet sebebiyle yaratıklar birbirlerine merhamet ediyorlar. O kadar ki hayvanlar, yavrularına zarar verir korkusuyla ayaklarını kaldırmaktadırlar."[135]

Allah'ın "***rahîm***" ismi Kur'an'da bazen "***kâne***" kelimesi ile geçmektedir[136] ki bu, Allah'ın merhametinin devamlılığını ifade eder.

Allah'ın çok merhametli olduğunu Peygamberimiz (s.a.s.) kutsî bir hadisinde

şöyle bildirmektedir:

إِنَّ رَبَّكُمْ رَحِيمٌ مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرٌ إِلَى

سَبْعِمِائَةٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ

وَاحِدَةٌ أَوْ يَمْحُهَا

"Şüphesiz Rabbiniz çok merhametlidir (rahîm). Kim bir güzel amel yapmaya niyet eder de niyet ettiği bu ameli yapmazsa ona bir iyi amel sevabı yazılır. Eğer o ameli yaparsa ona on katından yedi yüz katı ve daha fazlası sevap yazılır. Kim bir kötü amel yapmaya niyet eder de bu ameli yapmazsa ona bir iyi amel sevabı yazılır. Eğer o kötü ameli yaparsa ona bir günah yazılır veya Allah onu silip yok eder (*bağışlar.*)"[137]

ç) ERHAMÜ'R-RÂHIMÎN

"***Merhamet edenlerin en merhametlisi"*** anlamına gelen ve Allah'ın merhametinin çokluğunu ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Kur'an'da dört ayette geçmektedir:

وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

"Sen merhametlilerin en merhametlisisin."[138]

وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

"O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."[139]

d) HAYRU'R-RAHİMÎN

"***Merhamet edenlerin en hayırlısı***" anlamına gelen bir tabirdir. Kur'an'da 12 ayette geçmektedir:

قَالَ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

"De ki; Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın."[140]

2. ALLAH'IN DÜNYAYA İLİŞKİN MERHAMETİ

Yüce Allah'ın varlıkları yaratması, yetiştirmesi, büyütmesi, ödüllendirmesi, nimetler vermesi, suçları affetmesi, peygamberler aracılığı ile insanlara doğru yolu göstermesi, Allah'ın merhametinin bir sonucudur.

a) Hava, su, toprak, ateş, hayvanlar, bitkiler, sebzeler, meyveler, ağaçlar, madenler, ay, güneş, gece, gündüz ve ben zeri insanların yararlandığı bütün varlıklar ve imkânlar, Allah'ın rahmetinin eseridir.[141] Bu nimetlerden mümin kâfir bütün insanlar yararlanır.

b) Peygamberler ve kutsal kitaplar göndermesi, dinî emir ve yasaklar, helal ve haramlar, öğüt ve tavsiyeler, hüküm ve ilkeler Allah’ın rahmetinin eseridir. Çünkü bunlar insanların yararına olan şeylerdir. Ancak Peygamber ve kitap, müminler için hidayet rehberi ve rahmet iken kâfirler için sadece hidayet rehberidir, rahmet değildir.[142] Çünkü kâfirler peygamber ve kitaptan yararlanmazlar.

c) Güzel amellere on katından yedi yüz katına kadar sevap vermesi,[143] kötü amel işleyenleri ancak misli ile cezalandırması,[144] sabredenlere hesapsız derecede mükâfat vermesi[145] Allah’ın rahmetinin eseridir.

ç) Tövbe edenlerin günahlarını bağışlaması, af ve mağfiret etmesi, Allah’ın rahmetinin eseridir.[146] Yüce Allah, tövbeleri kabul eden affeden ve bağışlayandır.

Allah’ın rahmeti dünyada mümin-kâfir herkesi kapsar.[147]

كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

“O, merhamet etmeyi kendi üstüne yazdı.”[148]

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

“Allah şöyle buyurdu: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır[149] anlamındaki ayetler bu hususu ifade etmektedir. Bütün varlıklar, var olmakla Allah’ın rahmetine mazhar olmuşlardır.

3. ALLAH’IN AHİRETE İLİŞKİN MERHAMETİ

Yüce Allah dünya nimetlerini aslında müminler için var etmiştir. Bundan mümin olmayanlar da yararlanır. Şu ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“(*Ey Peygamberim!)* De ki: “Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?” De ki: “Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.” İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.”[150]

Gerçekten dünya nimetlerinden Allah’ın rahmetinin bir eseri olarak mümin ve kâfir, itaatkâr ve isyankâr herkes yararlanmaktadır. Ancak ahiret nimetlerinden sadece iman edip salih amel işleyenler yararlanabileceklerdir. Aşağıdaki ayetler bu hususu açıkça ifade etmektedir:

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ

الْفَوْزُ الْمُبِينُ

“De ki: Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün azabından korkarım. (*O günün azabı*) kimden savuşturulursa gerçekten (*Allah*) ona merhamet etmiştir. İşte bu apaçık kurtuluştur.”[151]

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

“O gün dostun dosta hiç bir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez. Yalnız, Allah’ın merhamet ettiği kimseler bunların dışındadır. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, çok merhamet edendir.[152]

Peygamberimiz (s.a.s),

فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ أَنْتِ رَحْمَتِي وَقَالَ لِلنَّارِ أَنْتِ عَذَابِي

“Yüce Allah’ın; cennete, ‘sen benim rahmetimsin’, cehenneme de ‘sen de benim azabımsın’, buyurduğunu, söylemiştir.”[153]

Allah’ın kullarına merhameti bir hadis-i şerifte şöyle dile getirilmiştirdir:

إِنَّ لِلَّهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ أَنْزَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالْبَهَائِمِ وَالْهَوَامِّ فَبِهَا

يَتَعَاطَفُونَ وَبِهَا يَتَرَاحَمُونَ وَبِهَا تَعْطِفُ الْوَحْشُ عَلَى وَلَدِهَا وَأَخَّرَ اللَّهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ

بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Allah’ın yüz rahmeti vardır. Bunlardan bir tanesini, insanlar, cinler, evcil hayvanlar, vahşî hayvanlara vermiştir. Bu bir rahmetle şefkat ederler ve merhamet ederler. Vahşi hayvanlar bu merhametle yavrularına merhamet eder. Allah, 99 merhameti ahirete saklamıştır. Bununla kullarına kıyamet günü merhamet eder.”[154]

Yüce Allah ahirette, günahkâr müminleri dilerse bağışlar, dilerse cezalandırır.[155] Bu husus tamamen O’nun iradesine bağlıdır. Ancak ahirette müşrik, kâfir ve münafıklara asla merhamet etmez ve onları affedip bağışlamaz.[156] Onları cehennemde sürekli olarak cezalandırır, merhamet edip azaplarını hafifletmez.[157]

4. ALLAH KİMLERE MERHAMET EDER?

“***Rahmet***” kelimesinin geçtiği ayetlere baktığımız zaman iman edip salih amel işleyen, Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uyan, haramlardan ve kötülüklerden sakınan, ibadetlerini en güzel biçimde yapan mümin, muttaki, muhsin, itâatkâr ve sabırlı insanların Allah’ın merhametine, cennet ve nimetlerine mazhar olabileceğini öğreniyoruz.

Kur’an’da Allah’ın rahmetine mazhar olacakların yapacakları iman, ibadet, amel, fiil ve davranışlar zikredildikten veya bir emir verildikten veya yasaklardan

kaçınanlar zikredildikten sonra;
“Umulur ki merhamet olunursunuz.”[158]
“İşte onlara Allah rahmetini ihsan edecektir.”[159]
“Allah, onları kendinden bir rahmet ve lutfa (*cennete*) sokacaktır.”[160]
“İşte onlar Allah’ın rahmetini umarlar.”[161]
“Rableri, onlara kendisinden bir rahmet, rıza ve cennetleri müjdeler.”[162]
“Rableri onları rahmetine dâhil edecektir.”[163]
“Size rahmetinden iki pay versin.”[164]
İfadeleri kullanılmıştır.
Şimdi Allah’ın rahmetini ihsan edeceğini bildirdiği kimseleri zikredebiliriz:

a) Muttaki Müminler

Muttakî müminlere Allah’ın rahmetini ihsan edeceği şu ayette bildirilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا

تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey müminler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve Peygamberi’ne iman edin ki O size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin, sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”[165]

“Zarar verecek şeylerden sakınmak, bir şeyi bir tehlikeye karşı korumaya almak”[166] anlamındaki “***vikaye***” kökünden gelen “***muttakî***” kelimesi; kuvvetli bir himayeye girerek korunan, sakınan, kendisini muhafaza altına alan, bunun gereği olarak korkan ve çekinen” kimse demektir.[167]

Kur’an’a göre bir insanın muttakî olabilmesi için iman edip kendisini şirk, küfür ve nifaktan koruması, Allah ve Peygamberinin emrettiklerini yapması, yasaklarından ve haramlarından sakınması, günahları terk etmesi, dünya ve ahirette kendisine zarar verecek şeyleri yapmaktan çekinmesi gerekir.[168]

b) Salih Müminler

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince Rab’leri onları rahmetine dâhil edecektir. İşte apaçık kurtuluş budur”[169] ayeti buna delildir.

“***Salih mümin***”, salih ameller işleyen müminlere denir.

c) Kur’an’a Sarılan Müminler

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ

صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Allah’a iman edip O’na sımsıkı sarılan müminlere gelince Allah, onları kendinden bir rahmet ve lütfa dâhil edecek ve onları kendine götürecek doğru yola iletecektir.”[170]

Bu ayette, söz konusu edilen “*Allah’a sarılmak*”tan maksat, Kur’an’ın emirlerine uymaktır. Nitekim bir başka ayette Kur’an’a uyanlara merhamet edeceği bildirilmiştir:

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“İşte bu (*Kur’an*), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Bu Kur’an’a uyun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”[171]

ç) İtaatkâr Müminler

وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Allah’a ve Peygambere itaat edin tâ ki merhamet edilesiniz.”[172]

“*Allah ve Peygamberine itaat*”; Kur’an ve sünnete uymaktır.

d) Namaz Kılan Müminler

Yüce Allah;

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Peygambere itaat edin tâ ki merhamet olunasınız.”[173]

Peygamberimiz (s.a.s.),

اَلْمَشَّاؤُنَ اِلَى الْمَسَاجِدِ فِي الظُّلَمِ اُولٰئِكَ الْخَوَّاضُونَ فِي رَحْمَةِ اللّٰهِ

“Gece karanlıkta mescitlere gidenler, Allah’ın rahmetine gark olacaklardır”[174] buyurmuştur.

“***Namaz***”; İslam’ın beş temel esasından biri olup, imandan sonra en başta yapılacak görevlerden biri ve “dinin direğidir.”[175] Namaz, en faziletli ibadettir. Peygamberimiz (s.a.s.);

اَيُّ الْاَعْمَالِ اَحَبُّ اِلَى اللّٰهِ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا

“Amellerin hangisi Allah’a en sevimlidir?” sorusuna “Vaktinde kılınan namazdır”[176] cevabını vermiştir.

Ergenlik çağından itibaren ölünceye kadar kadın-erkek her Müslüman, günde beş vakit namazı kılmak zorundadır. Namaz, insanı bütün kötülük ve haramlardan alı koyar.[177] Firdevs cennetinin varisi olan müminlerin en başta gelen özelliği namaz kılmaktır.[178] Kur’an’da namazlarını kılmayanların

“***ğayya***”ya atılacağı bildirilmiştir.[179] “***Ğayya***”, cehennemde bir vadinin adıdır.[180]

e) Zekâtını Veren Müminler

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

“Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu (*rahmetimi*), muttakilere, zekâtı verenlere ve ayetlerimize iman edenlere yazacağım.”[181]

“***Zekât***”, zengin müminlerin mallarının belirli bir miktarını Tevbe sûresinin 60. ayetinde belirtilen yerlere verdiği mâlî bir ibadettir. Zekât Kur’an’da çoğu kez namaz ile birlikte zikredilmiştir. Kur’an’da zekâtını vermeyenlerin ahirette cehennemde cezalandırılacağı bildirilmiştir.[182]

f) Muhsin Müminler

إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Allah’ın rahmeti muhsinlere çok yakındır.”[183]

“***Muhsin***” bir şeyi iyi ve güzel yapan, iyi, doğru, güzel ve yararlı fiil işleyen, (**ilâ**) ve (**be**) ön-takılarıyla kullanıldığında iyilik eden, in’am ve ikramda bulunan demektir.[184]

g) Mallarından Allah Yolunda İnfak Eden Müminler

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ
الرَّسُولِ اَلَا اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Bedevilerden öylesi de vardır ki Allah’a ve ahiret gününe iman eder. (*Hayır için*) harcayacağını Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almaya vesile edinir. Bilesiniz ki bu, onlar için Allah’a bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine dahil edecektir. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”[185]

“***İnfak***”, zekât ve sadakanın dışında Müslümanın Allah için yakınlarına, fakirlere, muhtaçlara ve hayır kurumlarına maddi yardımda bulunmasıdır. İnfak, Allah’ın bir emri, müminin bir özelliğidir.

ğ) Musibetlere Sabreden Müminler

Müslümanı üzen her şey musibettir. Allah, insanı; açlık, korku, mallardan, canlardan ve ürünlerden noksanlaştırmak suretiyle insanı imtihan edeceğini

bildirmekte ve musibetlere sabredenlerin müjdelenmesini istemektedir. Musibetlere sabredenler Allah'ın merhametine mazhar olacaklardır:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ

الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ

مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele. O sabredenler kendilerine bir bela geldiği zaman; biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na dönece-ğiz derler. İşte Rab'lerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Doğru yolu bulanlar da onlardır."[186]

h) Emr-i bi'l-ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker Yapan Müminler

"***Emr-i bi'l-ma'rûf***"; marufu yani İslam'ın ve akl-ı selimin iyi ve güzel gördüğü şeyleri emretme, İslam'ı insanlara anlatma görevidir.

"***Nehy-i ani'l-münker***" ise, münkeri yani İslam'ın ve akl-ı selimin kötü ve çirkin gördüğü şeyleri men etme, kötülüklerle mücadele etme görevidir. Bunlar, her Müslüman'ın görevidir. Bu görevi yapan müminler Allah'ın merhametine mazhar olacaklardır.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. Onlar marufu emrederler, münkeri men ederler, namazları kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir."[187]

ı) Allah Yolunda Cihat Eden Müminler

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ

غَفُورٌ رَحِيمٌ

"İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihat edenler, işte bunlar Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."[188]

"***Cihad***"; bir müminin Allah için İslam'ın bilinmesi, tanınması ve yücelmesi için çalışmasıdır.

i) Kötülüklerden Korunan Müminler

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا
رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ رَبَّنَا
وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (*melekler*) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na iman ederler ve müminler için şöyle af ve magfiret dilerler: 'Rabb'imiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru. Rabb'imiz! Onları da onların atalarından, eşlerinden ve nesillerinden iyi olanları da kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine koy, şüphesiz aziz ve hakîm olan sensin. Onları kötülüklerden koru. O gün (*kıyamet günü*) kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. En büyük kurtuluş, budur."[189]

Melekler, üç özelliğe sahip müminler için Allah'tan bağış dilemekte, cennete dâhil edilmelerini, cehennemden ve kötülüklerden korunmalarını istemektedirler. Bunlar; günahlarına tövbe eden, Allah'ın yoluna, İslam'a uyan ve salih ameller işleyen müminlerdir. Ayette geçen "***seyyiât***", batıl inanışlar ve günah olan söz, fiil ve davranışlardır.

j) Okunan Kur'an'ı Dinleyen Müminler

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun tâ ki merhamet olunasınız."[190]

Okunan Kur'an'ı dinlemek, Allah' kelamına saygının bir gereğidir. Mümin Kur'an okur, okunan Kur'an'ı dinler, okuduğunu ve dinlediğini anlamaya ve öğrenmeye öğrendiğini de tatbik etmeye çalışır.

k) Ahiretten Korkan Müminler

"***Ahiretten korkmak***", orada azaba uğramaktan korkmaktır.

Ahiretten korkmanın gereği mümin, dünyada ahiretini kazanmaya çalışır. Neticede Allah'ın rahmetine mazhar olur.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ

"Geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten (*orada azaba uğramaktan*) sakınan ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (*ahiretten*

korkmayan kâfir kimse gibi mi)dir?”[191]

l) Hoşgörülü Müminler

Peygamberimiz (s.a.s.),

رَحِمَ اللهُ رَجُلاً سَمْحًا إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى

“Allah, bir şey sattığı, satın aldığı ve borcunu istediği zaman müsamahakâr olan kişiye merhamet eder”[192] buyurmuştur.

m) Merhametli Müminler

Yüce Allah, şu ayetinde müminlerin birbirlerine merhameti tavsiye etmelerini emretmiştir:

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

“Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve merhameti tavsiye edenlerden olmak. İşte bunlar sağın ashabıdır.”[193]

Peygamberimiz (s.a.s.) de şu sözleri ile müminlere merhameti tavsiye etmiştir:

إِنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ

“Allah, ancak merhametli olanlara rahmetini ihsan edecektir.”[194]

اَلرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَانُ اِرْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ

“Rahman merhamet edenlere merhamet eder. Yeryüzündekilere merhamet edin (*o zaman*) göktekiler de size merhamet eder.”[195]

لَا يَرْحَمُ اللهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ

“İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez.”[196]

İnsanlarda sevgiyi var eden Allah olduğu gibi merhameti var eden de Allah’tır.[197] Peygamberimiz (s.a.s.),

لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ

“Merhamet ancak şakî insandan söküp alınır”[198] buyurmuştur.

Akra’ ibn Hâbis, Peygamberimiz (s.a.s)’i, (*torunu*) Hasan’ı öperken görmüş ve “Benim on çocuğum var, onlardan hiç birini öpmedim” demiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.),

إِنَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

“Merhamet etmeyene merhamet edilmez”[199] demiştir.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَدِمَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ عَلَى رَسُولِ اللهِ فَقَالُوا أَتُقَبِّلُونَ صِبْيَانَكُمْ؟

فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالُوا لَكِنَّا وَاللهِ مَا نُقَبِّلُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمْلِكُ إِنْ كَانَ

اللهُ نَزَعَ مِنْكُمُ الرَّحْمَةَ

Hz. **Aişe** (r.a.) anlatmıştır: “Bazı bedeviler Peygambere geldiler ve “Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz?’ dediler. Peygamberin (s.a.s.), “Evet” demesi üzerine bedeviler. ‘Vallahi biz çocuklarımızı öpmüyoruz” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), “Allah, sizden merhameti (*içinizden*) söküp aldı ise ben ne yapayım” demiştir.”[200]

İnsanlar ancak Allah’ın rahmeti sayesinde Şeytanın şerrinden korunabilirler. Şu ayetler bunun açık delilidir:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

“Eğer size Allah’ın lütfu ve merhameti olmasaydı pek azınız hariç Şeytana uyardınız.”[201]

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَى مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

“Eğer size Allah’ın lütfu ve merhameti olmasaydı hiç biriniz asla temizlenemezdi.”[202]

فَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Eğer Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı elbette ziyana uğrayanlardan olurdunuz.”[203]

Yukarıda Allah’ın merhametine vesile olan iman, sâlih amel, nimetlere şükür, özünde ve sözünde doğruluk (***sıdk)***, Allah ve peygamberin düşmanlarını dost edinmemek, yararlı işleri en güzel bir şekilde yapmak (***ihsan)***, Allah’a karşı gelmekten, ilâhi azaba sebep olacak söz, fiil ve davranışlardan sakınmak (***ittika)***, adalet, sabır, Allah’a güvenmek (***tevekkül)***, maddi ve manevi temizlik (***taharet)***, tövbe, İslam’ın bilinmesi, yaşanması, iyiliklerin yapılması ve kötülüklerden kaçınılması için çalışmak (***cihad)***, hoşgörü, merhamet ve yumuşak davranış (***rıfk)***, hayâ, iffet, iyilik (***birr)***, çalışmak, dua, affetme, yardım severlik, farzları ifa, Allah ve Peygambere itaat, namaz, zekât, Kur’an hükümlerine uymak, Kur’an’a sarılmak, müminlerin nitelikleridir.

Allah’ın sevdiği, razı olduğu ve rahmetine dâhil ettiği kimseler kurtuluşa erenlerdir.

5. ALLAH’IN MERHAMETİNİ İSTEMEK

Rahmetinin eseri olarak Allah’ın kâinatta var ettiği nimetlerden herkes yararlanmaktadır. Ancak O’na yakın olabilmek, dünya ve ahirette af ve mağfiretine, şefkat ve rahmetine sürekli mazhar olabilmek, azap ve cezasından kurtulabilmek için iman edip salih ameller işlemek, haram, günah ve kötülüklerden sakınmak, insan haklarına saygılı olmak ve O’na dua etmek, rahmet, af ve mağfiretini istemek gerekir.

Müminler; eşlerine, çocuklarına, yakınlarına, insanlara ve bütün canlılara karşı merhametli olmalı ve Allah’ın kendisine merhamet etmesini de niyaz etmelidir. Peygamberimiz (s.a.s.),

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَارْضَ عَنَّا وَتَقَبَّلْ مِنَّا وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَنَجِّنَا مِنَ النَّارِ وَاَصْلِحْ لَنَا

شَأْنَنَا كُلَّهُ

“Allah’ım! Bizi bağışla, bize merhamet et, bizden razı ol, (*ibadetlerimizi*) kabul et, bizi cennetine koy, cehennemden koru ve bütün işlerimizi ıslah et” diye dua etmiştir.[204]

Kur’an’da, Allah rahmetinden ümit kesilmemesini istemektedir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ

جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“(*Ey peygamberim*!) de ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”[205]

Allah’ın rahmetinden ümit kesenler, sapıklar ve kâfirler olarak nitelenmiştir:

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّٓالُّونَ

“Sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden ümit keser?”[206]

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَٓائِهِ اُولٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ

“Allah’ın ayetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenler, işte onlar benim rahmetimden ümidini keserler. Onlar için acı bir azap vardır.”[207]

Allah’ın ahiretteki rahmeti dünya nimetlerinden daha hayırlıdır.[208] Kur’an’da akıllı insanların;

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ

“Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”[209]

Nefsin kötü arzularından ve ahiret sıkıntılarından ancak Allah’ın merhamet ettiği insanlar kurtulabilir.[210] Bu sebeple yüce Allah;

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

“Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme. Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler toplumuna karşı bize yardım eyle”[211] diye dua etmemizi öğretmektedir. Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli çok merhametlidir.[212]

Yüce Rabbimiz Kur’an’da Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Havva validemizin şöyle dua ettiklerini bildirmektedir:

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”[213]

Âdem (a.s.) ile eşi, cennette kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yemeleri üzerine pişman olurlar ve Allah’ın af ve merhametine sığınmak için böyle dua ederler. Allah da onlara merhamet eder ve onları affeder.

İsrailoğulları Hz. Musa (a.s)’dan kendilerine tapmaları için bir put temin etmesini isterler, bu yüzden Hz. Musa (a.s) onları şiddetle eleştirir ve uyarır. Hz. Musa (a.s)’nın kırk gün süren Tur’da bulunuşu sırasında, Hz. Harun’un ısrarla karşı koymasına rağmen, Samirî adında biri[214] ziynet eşyasından böğürme şeklinde sesler de çıkarabilen bir buzağı heykeli yapar, İsrailoğulları bu heykeli tanrı edinerek ona tapmaya başlarlar.[215] Hz. Musa (a.s), Tur’dan dönüp de kavminin bu tutumlarıyla dinden saptıklarını kendilerine bildirir, onları azarlayıp buzağı heykelini ateşe atar. İsrailoğulları yaptıklarına pişman olurlar ve Allah’ın af ve merhametine sığınarak şöyle dua ederler:

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ

مِنَ الْخَاسِرِينَ

“İsrailoğulları (*yaptıklarına*) pişman olup, gerçekten sapmış olduklarını görünce, “Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz” dediler.[216]

Hz. Musa (a.s.) sadece İsrailoğullarına kızmakla kalmaz, kardeşi Harun (a.s)’a da kızar ve şöyle der: “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (*Öfkesinden*) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekiyordu. (*Kardeşi*) “Ey anamoğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.”[217]

Hz. Harun (a.s)’un duygusal bir üslûpla yaptığı bu açıklamadan etkilenerek sakinleşen Hz. Musa (a.s.) öfkeli tavrı ve elindeki Tevrat levhalarını yere atması sebebiyle Allah’tan şöyle af ve merhamet diler:

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Ey Rabbim! “Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine dâhil et. Sen merhametlilerin en merhametlisisin, dedi.”[218]

Hz. Musa (a.s.), İsrâiloğulları’nın 12 oymağından seçtiği 70 kişiyi yanına alarak, kavminin altın buzağıya tapmalarından dolayı af dilemeleri, dua ve niyazda bulunmaları için, Allah’ın kendisiyle konuştuğu mekân olan Tur dağına ikinci defa gider. Dağa yaklaştıklarında bütün dağı bulut kaplar. Hz. Musa (a.s) bu bulutun içine girer. Hz. Musa’nın isteği üzerine diğerleri de bulutun içine girerek hep birlikte secde ederler. Yüce Allah’ın Mûsâ’ya “Şunları yap, şunları yapma” gibi emirlerini ve yasaklarını bildirir. Bulut çekilince, “Ey Musa! Allah’ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız” derler. [219]

Bunun üzerine onları bir sarsıntı çarpar.[220] Hz. Musa (a.s), Allah’a şöyle yalvarır:

قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا

فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ

الْغَافِرِينَ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ

“(*Musa*) Ey Rabbim! Dedi. Dileseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin. Şimdi içimizden bir takım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helak mi edeceksin? Bu sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen bizim velimizsin, artık bizi bağışla ve bize merhamet et, Sen bağışlayanların en hayırlısısın. Bizim için bu dünyada da bir hasene (*iyilik, güzellik ve nimet*) iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.”[221]

Bu dua üzerine yüce Allah şöyle buyurur:

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

“Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.”[222]

Hz. Nuh (a.s), iman etmeyen oğlunun tufanda boğulduğunu görünce; “Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin”[223] diye Allah’a yalvarır. Yüce Alla, “Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim” buyurur.[224] Bunun üzerine Hz. Nuh (a.s.) şöyle yalvarır:

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Nuh, "Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum."[225]

Allah, bir grup müminin şöyle dua ettiğini bildirmiştir:

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

"Kullarımdan, "Ey Rabbimiz! Biz inandık, bizi bağışla, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın", diyen bir grup vardı."[226]

Yüce Rabbimiz;

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

"Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın"[227] diye dua edilmesini istemektedir.

Ayetlerden anlaşılacağı üzere, Allah'a yapılan bir isyan sonucu, Allah'ın affı, mağfireti ve merhameti birlikte zikredilmektedir.

Abdullah ibn Abbas (r.a.), bir gece namazına kalktığı zaman Hz. Peygamberin şöyle dua ettiğini işittim, demiştir: "Allah'ım! Katından kalbime hidayet edeceğin, işlerimi toplayacağın, dağınıklığımı düzene koyacağın, iç âlemimi ıslah edeceğin, dış âlemimi yükselteceğin, amelimi tezkiye edeceğin, rüştümü bana ilham edeceğin, ülfetimi vereceğin ve beni her kötülükten koruyacağın bir rahmet istiyorum.

Allah'ım! Bana kendisinden sonra küfür olmayan iman ile yakin, dünya ve ahirette senin kereminin şerefine nail olacağım bir rahmet ver."[228]

لَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ

En'âm, 6/133; bk. Kehf, 18/58.

En'âm, 6/147.

Kurtubî, el-Esna, s. 66.

Rahman kelimesinin anlamı konusunda Hamdi Yazır'n Hak Dini Kur'an Dili adlı eserinde yararlanılmıştır: bk. I, 31-33.

Bakara, 2/163.

Yasin, 36/5.

Bakara, 2/163.

Rahman, 55/1.

A’râf, 7/156.

En’âm, 6/12, 54.

Bakara, 2/29; İbrahim, 14/32-33; Lokman, 31/30.

İbrahim, 14/34.

Necm, 53/39.

En’âm, 6/154; A’râf, 7/52, 103; Hûd, 11/17.

Yunus, 10/57; Nahl,16/89; İsrâ, 17/82.

Enbiya, 21/107.

Ahmed, II, 381;

Tirmizî, Deavat, 99, No: 3543;

Tevbe, 9/128.

Fetih, 48/29.

Rahîm kelimesinin anlamı konusunda Hamdi Yazır’n Hak Dini Kur’an Dili adlı eserinde yararlanılmıştır: bk. Yazır, I, 31-37.

bk. Ahkâf, 46/20; A’raf, 7/32; Bakara, 2/200-201

Ahzâb, 33/43.

Nisâ, 4/29; bk. İsrâ, 17/66; Ahzâb, 33/43.

Şûrâ, 42/7.

bk. Yazır, I, 33-37.

A’râf, 7/156.

Müslim, Tevbe, 17, 19; III, 2108; bk. Buhârî, Edeb, 19, VII, 75.

bk Nisa, 4/96, 106; Furkan, 25/6; İsrâ, 17/66.

Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Nuût, 6, IV, 396, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1991.

A'râf, 7/151; bk. Enbiya, 21/83.

Yusuf, 12/64, 92.

Müminûn, 23/118.

bk. Bakara, 2/29; Lokman, 31/20.

bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi'ş-şeytân, Kâhire 1381/1961, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, II, 170-172

Bakara, 2/261; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Nuût, 6, IV, 396.

En'âm, 6/160; Mümin, 40/40.

Zümer, 39/10.

bk. En'âm, 6/54.

Hazin, II, 645.

En'âm, 6/12.

A'raf, 7/156.

A'raf, 7/32.

En'am, 6/15-16.

Duhan, 44/41.

Buhârî, Tevhîd, 25.

Müslim, Tevbe, 19.

Bakara, 2/284

Nisa, 4/48, 116; Tevbe, 9/80; Muhammed, 47/34.

Bakara, 2/85

En'âm, 6/155; A'raf, 7/204; Nisâ, 24/56; Neml, 27/46.

Tevbe, 9/71.

Nisâ, 4/175.

Bakara, 2/218.

Tevbe, 9/21.

Tevbe, 9/99.

Hadîd, 57/28.

Hadîd, 57/28.

İbn Faris, VI, 131.

Râzî, II, 20.

Taberî, I, 99-100.

Casiye, 45/30.

Nisâ, 4/175.

En'âm, 6/155.

Âl-i İmrân, 3/132; bk. Tevbe, 9/71; Nûr, 24/56.

Nûr, 24/56; bk. A'raf, 7/156; Tevbe, 9/71; Zümer, 39/9.

İbn Mâce, Mesacid, 14, I, 256.

Aclûnî, İsmail ibn Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsîneti'n-Nâs, II, 39-40, Beyrut, 1985.

Müslim, İman, 136-139.

Ankebût, 29/45.

Müminun, 23/2, 11.

Meryem, 19/59.

Kurtubî, XI, 125.

A’raf, 7/156.

Tevbe, 9/35.

A’raf, 7/56.

İbn Manzur, XIII, 115; Asım Efendi, IV, 590.

Tevbe, 9/99.

Bakara, 2/155-157.

Tevbe, 9/71.

Bakara, 2/218; bk; Tevbe, 9/21-22; Nisâ, 4/95-96.

Mümin, 40/7-9.

A’raf, 7/204.

Zümer, 39/9.

Buhârî, Büyû’, 16.

Beled, 90/17-18.

Buhârî, Cenâiz, 33, II, 80.

Ebu Dâvud, Edeb, 66, V, 231.

Buhârî, Tevhît, 2VIII, 165.

Rûm, 30/21.

Ebu Dâvud, Edeb, 66, V, 232.

Müslim, Fedail, 65, II, 1808.

Müslim, Fedail, 64, II, 1808.

Nisâ, 4/83.

Nûr, 24/21.

Bakara, 2/64.

İbn Mâce, Dua, 2, II, 1261.

Zümer, 39/53.

Hıcr, 15/56.

Ankebût, 29/23.

Âl-i İmrân, 3/157.

Âl-i İmrân, 3/8.

En'âm, 6/16; Yusuf, 12/53; Mümin, 40/9; Duhan, 44/40-42.

Bakara, 2/286.

Bakara, 2/143.

A'râf, 7/23.

Tâhâ 20/85-97.

A'râf, 7/148.

A'râf, 7/149.

A'râf, 7/150.

A'raf, 7/151.

Bakara 2/55.

Fahruddîn er-Razî, XV, 17.

A'raf, 7/155-156.

A'raf, 7/156.

Hud, 11/45.

Hud, 11/46.

Hud,11/47.

Müminûn, 23/109.

Müminûn, 23/118.

Tirmizî, Deavat, 30.

İKİNCİ BÖLÜM:
İNSANLARA MERHAMET

MERHAMET

Merhamet, insanın doğuştan getirdiği bir özelliktir. Bu özellik kişilere, eğitim ve öğretime, alınan terbiyeye, iman ve ahlaka göre farklılık arz eder. Bu sebepledir ki bazı insanlar, diğerlerine göre daha merhametlidir. Bazı insanlar ise merhamet duygusunu yitirmiştir.

لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ

“Cani ve kötü huylu eşkıyadan başkasının kalbinden rahmet çekilip alınmaz”[229] anlamındaki hadis, insanın merhametten yoksun olabileceğini ifade etmektedir.

Peygamberler, insanların en merhametli olanlarıdır. Çünkü onlar insanlara model, örnek ve rahmet olarak gönderilmişlerdir. Peygamberleri kendilerine rehber edinen müminler de merhametli olurlar.

İnsanlar açısından merhameti iki kısımda ele alabiliriz; biri insanın hemcinslerine, biri de diğer canlılara merhameti.

I. İNSANLARA MERHAMET

“*İnsanlara merhamet*”; onlara iyi davranmak, sevgi ve şefkat göstermek, haklarına saygılı olmak, haksızlık ve kötülük yapmaktan sakınmak, hata ve kusurlarını affetmektir. Beled sûresinin, “Sonra iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar amel defteri sağdan verilecek kimselerdir” anlamındaki 17-18. ayetlerinde, iman edip salih amel işleyenlerin birbirlerine “***sabır***” ve “***merhamet***” tavsiye ettikleri bildirilmektedir. Esasen rahmet ve merhamet temelde Allah’ın sıfatı olup, insan ve diğer canlılardaki merhamet duygusu da Allah’ın onlara merhametinin bir sonucudur. Kur’an-ı Kerim’de rahmet kelimelerinin büyük çoğunluğu Allah ile ilgili olmakla birlikte insanların merhametinden de söz edilmektedir. Mesela Hz. İsa (a.s.) ve ona iman edenlerin merhametli olduğu şöyle bildirilmektedir:

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

“Onların arkasından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik, ona İncil’i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.”[230]

لَا يَنْبَغِي لِصِدِّيقٍ أَنْ يَكُونَ لَعَّانًا

“Özünde, sözünde, fiil ve davranışlarında dosdoğru olan mümin lanetçi olamaz”[231] buyuran Peygamberimiz (s.a.s.),

قَالَ إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لَعَّانًا وَإِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً يَا رَسُولَ اللهِ ادْعُ عَلَى الْمُشْرِكِينَ

“Ey Allah’ın Elçisi! Müşriklere beddua et” denildiğinde, “Ben lanetçi olarak gönderilmedim, rahmet olarak gönderildim” cevabını vermiştir.[232] Çünkü Peygamberimiz (s.a.s), insanların en merhametlisi idi. Çünkü Allah, onu âlemlere rahmet olarak göndermişti:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

“(*Ey Peygamberim*!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”[233]

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s); özelde müminler, genelde âlemler için bir rahmettir:

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ

وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

“Onlardan peygamberi inciten ve “O (*her söyleneni dinleyen*) bir kulaktır” diyen kimseler de vardır. De ki, “O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah’a inanır, müminlere inanır (*güvenir*). İçinizden iman eden kimseler için bir rahmettir.”[234]

Şu ayetlerde de Peygamberimizin merhametli olduğu bildirilmektedir:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.”[235]

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ

عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

“(*Ey Peygamberim!)* Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile.”[236]

Peygamberimiz (s.a.s.), aşağıdaki ayette “***raûf***” ve “***rahîm***” isimleriyle nitelenmiştir:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir”[237]

“***Râif***” kelimesinin mübalağalı şekli olan “***raûf***”; çok merhametli ve çok şefkatli, demektir. Gerçekten Peygamberimiz, insanların en merhametlisi idi. Ümmetine karşı çok müşfik idi. Bu merhameti herkese yönelikti. Uhud savaşında yüzü yaralandığında bile kâfirlere; “Allah’ım! Kavmimi bağışla, çünkü onlar

bilmiyorlar” diye dua etmişti.[238] Çünkü o, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

Peygamberimiz, mümin-kâfir bütün insanlara Allah’ın bir lütfu ve ihsanı olarak gönderilmiştir. Onu rehber edinenler, onun rahmetinden yararlanmış, dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmiş olurlar.[239]

Peygamberimiz (s.a.s.), insanların zararına değil yararına gönderilmiştir. O, insanlar için bir sıkıntı değil, huzur kaynağıdır. Hiçbir insan, Hz. Peygamber ve onun rehberliği sebebiyle sıkıntıya düşmez, düşmüş ise bir yanlış anlama söz konusudur. Peygambere uyan, onu kendisine rehber edinen kimse özel, aile ve toplum hayatında mutlu olur.

Âlemlere rahmet olmasının bir sonucu olarak Peygamberimiz (s.a.s.); insanlara birbirlerini, hayvanları, bitkileri sevmeyi; insan haklarına saygılı olmayı, doğal çevreyi korumayı tavsiye etmiş, insanlara kurtuluş ve mutluluğa erme yollarını öğretmiştir. O, getirdiği dinî ve ahlakî prensipler sebebiyle insanlık için bir rahmet olmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s), yüce Allah’ın kendisine bahşettiği merhamet sayesinde arkadaşlarına merhamet ve şefkatle muamele etmiş ve onlara karşı kırıcı, kaba ve sert davranmamış ve katı kalpli olmamıştır. Peygamberimiz (s.a.s), bu sayede insanların sevgisini ve saygısını kazanmış, etrafında pervane gibi dönen, bir dediğini iki etmeyen ashabı olmuştur. Yüce bir ahlâk sahibi olan[240] bir Peygamberin başka türlü hareket etmesi, merhametsiz, kaba, sert ve kırıcı olması düşünülemez. Yüce Rabbimiz onu, “*müminlere karşı çok merhametli ve şefkatlidir*” diye tanıtmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s.), bu ahlakı sebebiyledir ki, hayatı boyunca kimseyi kırmamış ve müminlerin de merhametli olmalarını istemiştir:

وَاِنَّمَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ

“Allah ancak merhametli kullarına merhamet eder.”[241]

لَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ

“İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez.”[242]

اَلرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمٰنُ اِرْحَمُوا اَهْلَ الْاَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ

“Rahman, merhamet edenlere merhamet eder. Yeryüzündekilere merhamet edin (*o zaman*), göktekiler de size merhamet eder.”[243]

İnsanlara merhameti şu başlıklar altında özetleyebiliriz:

1. Anne-Babaya Merhamet

Ayet ve hadislerde anne-babaya, merhametle muamele edilmesi emredilmektedir:

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا

أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ

الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anne-babaya iyilik yapmanızı, iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et."[244]

Ayette anne-babaya ihsan emredildikten sonra onlara nasıl ihsanda bulunulacağı bildirilmiştir:

a) Onlara Öf Bile Dememek ve Onları Azarlamamak

"***Öf***" kelimesi, bir şeyden bıkmayı ve usanmayı ifade eder. Ayette insanın anne-babasına fiilî şiddet uygulaması, kaba ve kırıcı davranması ve onları azarlaması şöyle dursun onlara öf bile denilmemesi istenmektedir. Dolayısıyla anne-babaya kötü söz söylemek, onlara bakmamak ve onları yüz üstü bırakmak, onların gönüllerini kırmak, merhametsizlik ve büyük günahtır. Peygamberimiz (s.a.s);

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟ (ثَلَاثًا) الْإِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَشَهَادَةُ الزُّورِ أَوْ

قَوْلُ الزُّورِ

"(*Üç defa*) büyük günahların en büyüğünü size bildireyim mi?" buyurmuş ve bunları; "Allah'a ortak koşmak, anne-babaya zulmetmek, yalancı şahitlik yapmak (*veya yalan konuşmak*)"[245] şeklinde sıralamıştır.

Peygamberimiz (s.a.s);

مِنَ الْكَبَائِرِ أَنْ يَشْتِمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قَالَ

نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَشْتِمُ أُمَّهُ فَيَشْتِمُ أُمَّهُ

"İnsanın anne-babasına sövmesi günahların en büyüklerindendir" buyurmuş, Sahabenin,

-"Ey Allah'ın Resulü! İnsan anne-babasına söver mi?" diye sorması üzerine,

-"Kişi başkasının babasına söver, o da onun babasına söver, annesine söver o da onun annesine söver"[246] buyurmuştur.

Bir gün Peygamberimiz (s.a.s.),

رَغِمَ أَنْفُ ثُمَّ رَغِمَ أَنْفُ ثُمَّ رَغِمَ أَنْفُ قِيلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ عِنْدَ

الْكِبَرِ أَحَدَهُمَا أَوْ كِلَيْهِمَا فَلَمْ يَدْخُلِ الْجَنَّةَ

“Burnu yerde sürünsün! Sonra burnu yerde sürünsün! Sonra burnu yerde sürünsün” der. Sahabe,

-“Kimin burnu yerde sürünsün ey Allah’ın Elçisi!” diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s.);

-“İhtiyarlığında annesi ile babasından birine yahut her ikisine yetişip de, onlara ihsanda bulunarak cennete giremeyen kimsenin” buyurmuştur.[247]

Bu hadisleri birlikte değerlendirdiğimiz zaman, kişinin anne-babasına sözlü veya fiilî olarak zulmetmesi büyük günah olduğu gibi dolaylı olarak kişinin anne babasına sövülmesine, kötü söz söylenmesine sebep olunması da büyük günahtır. Anne-babaya kaba davranmak, kırıcı söz söylemek, onları azarlamak ve dövmek, onlara hakaret etmek ve bağırıp çağırmak, onların meşru isteklerini yerine getirmemek, onları ziyaret etmemek ve onlarla dargın durmak, evinde barındırmamak ve benzeri davranışlar zulümdür.

b) Onlara Tatlı ve Güzel Söz Söylemek

“*Sakın onlara öf bile deme ve onları azarlama*” cümlesi aslında anne-babaya güzel ve tatlı söz söylemeyi ifade ettiği hâlde yüce Allah, teyiden “*onlara tatlı ve güzel söz söyleyin*” buyurmuştur. Ayette geçen “***kavl-i kerîm***”, gönül alıcı, övücü, yumuşak, tatlı ve güzel söz anlamına gelir. Dolayısıyla anne-babaya kırıcı, yerici, kaba, kötü ve çirkin söz söylemek anne-baba hakkını ihlal etmek, dolayısıyla onlara zulmetmektir.

c) Anne-Babaya Karşı Mütevazı Olmak

“*Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir*” cümlesi, hem anne-babaya karşı alçak gönüllü olmayı hem de onlara karşı şefkat ve merhametle muamele etmeyi ifade eder. Anne-babaya şefkat ve merhamet etmek, onları el üstünde tutmak, bütün ihtiyaçlarını karşılamak, bir dediklerini iki etmemek, yeme, içme, giyinme, barınma, tedavi ve benzeri bütün ihtiyaçlarını karşılamakla gerçekleşir.

ç) Anne-Babaya Hayır Dua Etmek

Anne-babaya hayır dua etmek; yüce Allah’ın onlara şefkat ve merhametle muamele etmesini istemektir. Ayette yüce Rabbimiz, anne-babamıza nasıl dua edeceğimizi bildirmektedir:

“*Rabbim! Tıpkı onlar beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.*” Yüce Allah;

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“*Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla*”[248] diye dua eden İbrahim Peygamberi övmektedir. Biz de bütün namazlarımızda selam öncesinde bu ayeti okuyarak anne-babamıza dua ediyoruz.

Yüce Allah, ayette niçin kendisine ibadetten sonra anne-babaya ihsanı emretmiştir? Çünkü yüce Allah, varlık âleminin en mükemmeli olan insanın

dünya sahnesine gelmesinde anne-babayı vasıta yapmıştır. Anne, çocuğunu rahminde taşıyor, zahmetle doğuruyor ve sütüyle besliyor. Bu hususu yüce Allah Kur'an'da şöyle dile getiriyor:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ

ثَلٰثُونَ شَهْرًا حَتّٰى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

"Biz insana anne - babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (*anne karnında*) taşınması ve sütten kesilme süresi (*toplam olarak*) otuz aydır."[249] Bu sebeple olmalı ki Peygamberimiz (s.a.s), anneye ihsanı babaya öncelemiştir: Sahabeden **Ebu Hüreyre** (r.a.) anlatıyor:

قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قَالَ

أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ ثُمَّ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ ثُمَّ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ ثُمَّ أَبُوكَ

"Bir adam Resûlullah'a geldi ve "İnsanların ihsanımı en çok hak edeni hangisidir?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Annendir" buyurdu. Adam,

-"Sonra hangisidir" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Annendir" buyurdu. Adam,

-"Sonra hangisidir" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Sonra annendir" buyurdu. Adam,

-"Sonra hangisidir" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Sonra babandır" buyurdu." [250]

Peygamberimiz (s.a.s.), anne-babaya ihsanın, Allah katında amellerin en faziletlisi ve en sevimlisi olduğunu bildirerek anne-babaya ihsanı teşvik etmiştir: Sahabeden **Abdullah ibn Mes'ûd** anlatıyor:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ الصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا قَالَ قُلْتُ ثُمَّ

أَيٌّ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ

"Resûlullah'a, "Amellerin hangisi daha faziletlidir" diye sordum. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Vaktinde kılınan namazdır" buyurdu.

-"Sonra hangisidir?" diye sordum. Hz. Peygamber (s.a.s.),

-"Anne-babaya iyilik yapmaktır" cevabını verdi.[251]

Abdullah ibn Ömer'in bildirdiğine göre bir adam Hz. Peygambere gelir ve cihada katılmak için izin ister. Hz. Peygamber (s.a.s.), adama,

فَقَالَ أَحَيٌّ وَالِدَاكَ

“Annen-baban sağ mıdır? diye sorar. Adam,

قَالَ نَعَمْ

“Evet” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.),

قَالَ فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ

“Annen-baban hakkında cihad et” buyurur.[252] Peygamberimiz (s.a.s.);

رِضَا الرَّبِّ مِنْ رِضَا الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ

“Rabbin rızası anne babanın rızası, Rabbin gazabı annebabanın kızması sebebiyledir”[253] sözü ile anne-babanın razı edilmesinin ve dualarının alınmasının önemine vurgu yapmıştır.

2. Çocuklara Merhamet

İnsanın merhamete en çok muhtaç oldukları dönem, çocukluk dönemidir. Çünkü çocuklar, kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılayamazlar, bu sebeple anne-babalarının bakım ve korumasına ihtiyaçları vardır.

Çocukların yemesine, içmesine ve sağlığına özen göstermek, onları sevgi ve şefkatle büyütmek, onları öpmek ve okşamak, onlara merhametin bir gereğidir. Bir insanın sağlıklı olarak yetiştirilmesi ne kadar önemli ise ruh dünyası ve sosyal ilişkileri için sevgi, şefkat ve merhamet ile yetiştirilmesi de o kadar önemlidir. Çünkü çocukların ilgiye, sevgiye ve şefkate ihtiyaçları vardır. İlgi, sevgi ve şefkat, anne sütü kadar gerekli ve önemlidir. Bu sebeple olmalı ki Peygamberimiz çocuklarını ve torunlarını çok sevmiş ve onlara çok değer vermiştir.

Peygamberimiz (s.a.s), çocukları kucağına alır, öper ve okşardı. Peygamberimizin çocuklara karşı bu ilgi, sevgi ve şefkati sert mizaçlı bazı bedevilerin şaşkınlığına sebep olmuştur. **Ebu Hureyre**’nin anlattığına

göre,

قَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا فَقَالَ الْأَقْرَعُ إِنَّ

لِي عَشَرَةً مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

“Resulüllah, Hz. **Ali**’nin oğlu **Hasan**’ı öptü. Yanında Temimli **Akra’ b. Hâbis** oturuyordu. Hz. Peygambere,

-“Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine baktı, sonra

-”Merhamet etmeyene merhamet edilmez” buyurdu.[254]

Peygamberimiz (s.a.s), savaşlarda kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklamış,[255] namaz kıldırırken çocuk ağlaması duyunca, annesinin huzursuz olmaması için kısa sûreler okuyarak namazı çabuk bitirmiştir.[256]

Çocukların edepli ve terbiyeli olarak yetiştirilmesi dünya ve ahiret hayatı

bakımından çok önemlidir. İnsan, edep ve terbiyesini önce ailesinden alır. Bu sebeple olmalı ki Peygamberimiz (s.a.s),

أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ

"Çocuklarınıza ikram ediniz, edep ve terbiyesini iyi veriniz"[257] buyurmuştur. Dolayısıyla çocuklara iyi bir terbiye ve edep vermek, çocuğun anne-babası üzerindeki hakları arasında yer alır. Edep ve terbiye ana babanın çocuğuna bırakacağı en güzel mirastır.

Anne-babaların çocuklarına karşı temel görevlerinden biri de onları dindar olarak yetiştirmeleri, onlara Allah'ı, Peygamberi, Kur'an'ı, helâl ve haramı, iyi ve kötüyü, zararlı ve faydalı olan şeyleri öğretmeleridir. Bu, onlar için merhamettir. Peygamberimiz (s.a.s.),

مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ

"Anne-baba, çocuğuna güzel edepten daha iyi bir hediye vermiş olamaz"[258] anlamındaki hadisleri bu gerçeğe işaret etmektedir.

Çocukların sevgi ve şefkate ihtiyaçları vardır. Anne-baba sevgisi ve ilgisinden yoksun yetişen çocuklar bir takım davranış bozukluğu göstermektedirler. Sevgisizlik; çocukların oturma, yürüme, konuşma, yeme-içme ve temizlik gibi beceri ve alışkanlıklarında olumsuz etki yapmaktadır. Konuşma ve davranış bozukluğu meydana gelmekte, zihin gelişiminde gecikme olmakta, dikkatini toplamada güçlük, yaşıtlarıyla ilişki kurmada zorluk çekmekte, bencillik, saldırganlık ve benzeri davranışlar göstermektedirler.

Küçüklerine merhamet etmeyen, büyüklerinin hakkını tanımayan kimse Peygamberimizin sünnetine uymamış olur.[259]

Bir zat, görev emrini almak üzere H.z. **Ömer**'in huzuruna gelir. H.z. **Ömer**'in çocuğunu öptüğünü görünce, "Ben çocuklarımı öpmem" der. H.z. **Ömer**, "Senin küçüklere, şefkatin yok, millete nasıl acırsın?" buyurarak görev emrini imzalamaz.

3. Yetimlere Merhamet

"*Yetimlere merhamet*"; sevgi ve şefkat göstermek, haklarını korumak, ihtiyaçlarını karşılamak, maddî ve manevî yardımda bulunmaktır. Şu hadis bu hususu ifade etmektedir:

مَنْ عَالَ ثَلَاثَةً مِنَ الْأَيْتَامِ كَانَ كَمَنْ قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَغَدَا وَرَاحَ شَاهِرًا سَيْفَهُ فِي

سَبِيلِ اللهِ وَكُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ أَخَوَيْنِ كَهَاتَيْنِ أُخْتَانِ وَأَلْصَقَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةَ وَالْوُسْطَى

"Kim üç yetimi himaye ederse, gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçirmiş, sabah ve akşam kılıç kullanarak Allah yolunda cihat etmiş gibi olur. Ben ve yetimleri koruyan kimse, cennette şu ikisi gibi kardeşiz" buyurmuş ve elinin iki

parmağını yani orta ve başparmağını birbirine pitiştirmiştir.[260]

Yetime bakana, onu kollayıp gözetene cennet vaat edilmektedir.

كَافِلُ الْيَتِيمِ لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ أَنَا وَهُوَ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ وَأَشَارَ مَالِكٌ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى

Ebu Hüreyre (r.a.), “Resûlullah (s.a.s.); ‘Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız’ buyrdu, (ravi) **Malik** de şehadet ve orta parmağı ile işaret etti” demiştir.[261]

مَنْ مَسَحَ رَأْسَ يَتِيمٍ لَمْ يَمْسَحْهُ إِلَّا لِلّٰهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مَرَّتْ عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَاتٌ

“Kim bir yetimin başını okşar ve bu okşamayı ancak Allah için yaparsa, onun için elinin dokunduğu her saç sayısınca iyilik vardır.”[262]

اَلسَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ كَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ

“Dul kadınlara ve fakirlere yardım eden, onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kimse, Allah yolunda cihat eden veya gündüzleri oruç tutan ve geceleri namaz kılan kimse gibidir, (*Allah katında onlar gibi sevap kazanır*.)”[263]

Yetimlere karşı iyi davrananların övülmesine karşılık onlarla ilgilenmeyenler ve onları itip kakanlar yerilmektedir:

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۙ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۙ

“Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.”[264]

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ۗ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ۙ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۗ

“Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir.”[265]

4. Eşlerin Birbirlerine Merhameti

“*Eşlerin birbirine merhameti*”; karşılıklı sevgi ve saygı göstermek, görev ve sorumluluklarını yerine getirmek ve birbirlerine zulmetmemektir. Evlilik hayatının huzur ve güven içinde devamı için sevgi ve merhamet olmazsa olmaz şartlardan biridir.

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗ

اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi O’nun (*varlığının*) delillerindendir.

Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır”[266] anlamındaki ayet bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah, evlilik ile eşler arasında “***meveddet***” ve “***merhamet***” var eder. Eşler, bu sayede birbirlerini sever ve merhamet ederler. Bu iki kelimenin birlikte kullanılması çok anlamlıdır. Birisinin varlığı diğerinin varlığına bağlıdır. Sevgi varsa merhamet de vardır, merhamet yoksa sevgi de yok demektir. Yüce Allah, kendisini tanıtırken de bu iki niteliği birlikte zikretmiştir. “***Merhamet***” de “***sevgi***” gibi kişiliğe yönelik duygusal bir gereksinimdir. Eşlerin merhametli, hoşgörülü ve saygılı olmaları ve birbirlerinin kusurlarını bağışlamaları esasına dayanır. Sevgi ve merhametin varlığı, söz, davranış ve uygulamalarla, karşılıklı görev ve sorumlulukları yerine getirmekle, iyi ve kötü günlerde acı ve tatlı olayları paylaşabilmekle tezahür eder. Sevgi ve merhamet; toplumun en küçük kurumu olan ailenin sağlıklı, huzurlu ve güvenli olarak varlığını sürdürebilmesi için de hayatî önemi haizdir.

5. Akrabaya Merhamet

“*Akrabaya merhamet*”; onları ziyaret etmek, iyi ve kötü günlerinde beraber olmak, iyilik ve yardımda bulunmak, onlara karşı kırıcı olmamak ve ilişkiyi kesmemek ve benzeri davranışlardır.

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ

“Sıla-i rahimi kesen (*cezasını çekmedikçe veya affedilmedikçe*) cennete giremez”[267] buyuran Peygamberimiz (s.a.s), akraba ile ilişkiye önem vermiştir. Sahabeden **Ebu Hüreyre** (r.a.) bildiriyor:

أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ لِي قَرَابَةً أَصِلُهُمْ وَيَقْطَعُونِي وَأُحْسِنُ إِلَيْهِمْ وَيُسِيئُونَ إِلَيَّ
وَأَحْلُمُ عَنْهُمْ وَيَجْهَلُونَ عَلَيَّ فَقَالَ لَئِنْ كُنْتَ كَمَا قُلْتَ فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُمُ الْمَلَّ وَلَا يَزَالُ مَعَكَ مِنَ
اللّٰهِ ظَهِيرٌ عَلَيْهِمْ مَا دُمْتَ عَلَى ذَلِكَ

“Bir adam, ya Resûlallah! Benim akrabam var, ben onlara sıla yapıyorum, onlar benimle alâkayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum, onlar ise bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşaklıkla muamele ediyorum, onlar bana cahillik ediyorlar” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s); “Eğer sen dediğin gibi isen, sanki onların üzerlerine sıcak kül serpmiş olursun. Sen bu hâl üzere devam ettikçe, Allah tarafından onlara karşı senin daima yardımında bulunacak biri olacaktır” buyurdu.[268]

Kişiyi cennete yaklaştırıp cehennemden uzaklaştıracak ameller kendisine sorulduğunda, Peygamber Efendimiz (s.a.s), bunlardan birinin sıla-i rahim olduğunu bildirmiştir.[269]

6. Engellilere Merhamet

"*Engellilere merhamet*"[270]; onlara değer vermek, iyi davranmak, yardımcı olmak, ihtiyaçlarını karşılamak, kırıcı söz ve davranışlardan kaçınmaktır.

Peygamberimiz (s.a.s), yardıma, ilgiye ve bakıma muhtaç insanlarla daha çok ilgilenmeyi teşvik etmiş, görme engellilere karşı kötü davrananları, mesela, onların yoluna engel olanları kınamıştır.[271]

Peygamberimizin güzide eşi Hz. Hatice, Peygamberimiz: (s.a.s.)',

تَحْمِيلُ الْكَلِّ

"*güçsüzü yüklenen*" kimse olarak tanıtmıştır. "el-Kell" kelimesi; kendi işini kendisi yapamayan, zayıf ve güçsüz olması hasebiyle insan ara muhtaç olan aciz kimse diye tarif edilmektedir.[272] Bu kavram, her türlü engelliliği içine alır. Bu; Hz. Peygamber'in daha peygamberlik öncesinde zayıf, güçsüz ve acizlere arka çıktığının, onların sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını giderme çabası içinde olduğunun beyanıdır.

Engellilere değer vermek, itibar ve iltifat etmek, onların morallerinin iyileşmesine katkı sağlamak onlara merhamet etmektir. Peygamberimizin hayatında buna özen göstermiş,

أَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ

"Açları doyurun, hastaları ziyaret edin"[273] buyurarak muhtaç, engelli, özürlü ve hastalarla ilgilenilmesini istemiştir.

Dinimiz, engelli ve hastalarla ilgilenmeyi ve onlara yardımı teşvik etmekte ve bunu sevap bir davranış olarak nitelemektedir. Görme engelli bir kimseye yol göstermek, sağır ve dilsiz ile ilgilenmek[274] ve aracına binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak bir sadakadır.[275]

Peygamberimizin ashabı dinimizin bu tavsiyesini yerine getirmiştir. Mesela Abdurrahman ibn Ka'b (r.a), babası gözlerini kaybedince, ona rehberlik yapmış ve Cuma günü olunca da namaza götürmüştür.[276]

Zayıfların, düşkünlerin, fakir ve yoksulların gerçek dostu ve hamisi olan Peygamberimiz (s.a.s.), engellilere yapılacak her türlü yardım ve desteğin bir sadaka olduğunu bildirmiştir.

Bir gün Peygamberimiz (s.a.s.) "*her gün*" için sadaka verilmesi gereğinden söz eder. Sahabeden Ebu Zer, her gün için sadaka verecek imkânlarının olmadığını söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.):

قَالَ لِأَنَّ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ التَّكْبِيرَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرُ
اللَّهَ وَتَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَتَعْزِلُ الشَّوْكَةَ عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ وَالْعَظْمَ وَالْحَجَرَ
وَتَهْدِي الْأَعْمَى وَتُسْمِعُ الْأَصَمَّ وَالْأَبْكَمَ حَتَّى يَفْقَهَ وَتُدِلُّ الْمُسْتَدِلَّ عَلَى حَاجَةٍ لَهُ قَدْ عَلِمْتَ
مَكَانَهَا وَتَسْعَى بِشِدَّةِ سَاقَيْكَ إِلَى اللَّهْفَانِ الْمُسْتَغِيثِ وَتَرْفَعُ بِشِدَّةِ ذِرَاعَيْكَ مَعَ الضَّعِيفِ كُلُّ

ذَالِكَ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ

“Sadakanın birçok çeşidi vardır:
- Allah’ü ekber (*Allah en büyüktür*),
- Sübhânellah (*Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederim*),
-Lâ ilâhe illallah (*Allah’tan başka ilah yoktur*)
- Estağfirullah (*Allah’tan bağışlanma dilerim*) demek,
- İyiliği emretmen, kötülüğü men etmen,
- İnsanların yolundan diken, taş ve kemik (*gibi zarar veren şeyleri*) kaldırman,
- Görme özürlülere rehberlik etmen,
- Sağır ve dilsize anlayacakları bir şekilde anlatman,
- İhtiyacı olanın hacetini tedarik etmesi için bildiğin yere delalet etmen,
- Susuzluktan inleyen kimsenin ihtiyacını karşılamak için koşuşturman,
- Koluna girip güçsüze yardım etmen,
- Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen,
Bütün bunlar kendin için (*yaptığın*) sadaka çeşitlerindendir” buyurmuştur.[277]

Engellilere yapılacak bu tür yardımların sadaka olduğunu, diğer bir ifade ile Allah’a olan sadakatin bir ifadesi olduğunu belirten Peygamberimiz (s.a.s.), herhangi bir görme özürlüyü yoldan saptıranları, onu kasten yanlış yola yönlendirme sadakatsizliğini gösterenleri de lanetliler arasında saymıştır.[278]

Engelliler, çok duyarlıdırlar. En küçük aşağılayıcı ve kırıcı bir söz onları derinden yaralar. Özellikle hitaplarda kırıcı ve aşağılayıcı ifadelerden kaçınmak İslâmî bir görevdir.

Kel Ali, kör Hasan, topal Yakup gibi isimlendirme ve hitaplar asla doğru değildir. Peygamberimiz (s.a.s.)

حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ

“Bir şeyi (*aşırı*) sevmen, kör ve sağır eder!” hadisinde[279] olduğu gibi mecazî anlamda “kör, sağır ve dilsiz” kelimelerini kullanmış ancak hiçbir engelliyi bu kelimelerle nitelememiştir. Aksine insanların fiziksel nitelikleriyle aşağılanmasına karşı çıkmıştır. Annesini dile dolayarak bir köleye ayıplayan **Ebû Zer**’e,

إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأُمِّهِ

“Ya Ebâ Zer! Onu annesiyle mi ayıplıyorsun. Sende hâlâ cahiliye (*tavrı*) var! Sen cahiliye (*düşüncesi taşıyan*) bir kimsesin”[280] diyerek bu tavrın doğru olmadığını ifade etmiştir.

Hz. **Ayşe** anlatıyor: “Bir defasında, ey Allah’ın Elçisi! dedim. **Safiye** (*şu kadarcık*) bir kadındır. Ayşe onun kısa boylu olduğunu kastederek eliyle işaret etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.),

فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ صَفِيَّةَ امْرَأَةٌ وَقَالَتْ بِيَدِهَا هَكَذَا كَأَنَّهَا تَعْنِي قَصِيرَةً فَقَالَ مَزَجْتِ

بِكَلِمَةٍ لَوْ مَزَجْتِ بِهَا مَاءَ الْبَحْرِ لَمُزِجَ

“Sen *(amellerini)* öyle bir sözle karıştırdın ki onunla denizin suyu karıştırılmış olsa (*denizin suyu*) karıştırılır (şekli değişirdi)” buyurdu.[281]

Bu rivayetler, herhangi bir engellinin tahkir edilmesini veya sakatlığıyla hitap edilmesini, sağlıklı kimselerin bile boyu, rengi veya konuşması sebebiyle ayıplanmasını doğru olmadığını ifade etmektedir. Peygamberimiz bu tür tavırlara müdahale etmiş ve

لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمُهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ

“Kardeşinin derdine sevinip gülme, sonra Allah ona merhamet eder seni o derde müptela kılar”[282] buyurmuştur.

7. Hastalara Merhamet

“*Hastalara merhamet*”; onları ziyaret etmek, tedavisine destek vermek, şifa bulmaları için dua etmek ve benzeri davranışlardır. Peygamberimiz hastaları ziyaret eder,[283] ashabına da hastaları ziyaret etmelerini emrederdi.[284] Hasta ziyaretinde, mümin- gayrimüslim ayırt etmezdi.[285]

مَنْ عَادَ مَرِيضًا أَوْ زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللهِ نَادَاهُ مُنَادٍ أَنْ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّأْتَ مِنَ

الْجَنَّةِ مَنْزِلًا

“Kim bir hastanın hal ve hatırını sormaya gider veya Allah için sevdiği bir kişiyi ziyaret ederse, ona bir melek; “Sana ne mutlu! Güzel bir yolculuk yaptın, kendine cennette barınak hazırladın, der”[286] sözleriyle hasta ziyaretini teşvik ederdi. Çünkü hastayı ziyaret etmek Müslüman’ın Müslüman‘a karşı bir hakkıdır.[287]

Hasta ziyareti ile Müslüman’a karşı bir görev yerine getirilmiş, hastaya moral verilmiş, hastanın gönlü alınmış, acıları paylaşılmış ve hafifletilmiş, hasta yalnızlık ve kimsesizlik duygusundan kurtarılmış, ona yaşama sevinci verilmiş, sosyal ilişkiler ve dostluklar geliştirilmiş ve sevap kazanılmış olur.[288] Bu tür kazanımlarla ilgili Peygamberimizin çok güzel sözleri ve müjdeleri vardır.

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ

أَعُودُكَ؟ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَانًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ

لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ

Yüce Allah,

-“Ey Âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin” der. Âdemoğlu,

-“Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret edebilirdim” der. Yüce Allah,

-“Falan kulum hastalandı, ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmiyor musun” buyurur.”[289]

مَنْ عَادَ مَرِيضًا لَمْ يَزَلْ فِي خِرْفَةِ الْجَنَّةِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا خِرْفَةُ الْجَنَّةِ قَالَ جَنَاهَا

“Kim bir hastayı ziyaret ederse ziyaret süresince “cennet hurfesi” içindedir. “Ey Allah’ın Elçisi! “Cennet hurfesi” nedir, denildi. Hz. Peygamber; “cennet hurfesi, cennet yemişleridir” cevabını verdi.[290]

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَعُودُ مُسْلِمًا غُدْوَةً إِلَّا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُمْسِيَ وَإِنْ عَادَهُ

عَشِيَّةً إِلَّا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُصْبِحَ وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ مِنَ الْجَنَّةِ

“Bir Müslüman, hasta olan bir Müslüman kardeşini sabahleyin ziyarete giderse, yetmiş bin melek akşama kadar ona rahmet diler. Eğer akşamleyin ziyaret ederse, yetmiş bin melek onun için sabaha kadar istiğfar eder ve o kişi için cennette toplanmış meyveler vardır.”[291]

Hasta ziyaret eden mümin, mümin kardeşinin derdi ile dertlenmiş ve onunu acısını paylaşmış olur. Acılar, dertler ve sıkıntılar paylaşıldıkça azalır. Hasta ziyareti, Müslüman’ı Allah rızasına ulaştıracak ahlâkî davranışlardan biridir. Bu sebeple hasta ziyareti, vazgeçilmez bir görevdir. Bu görev yerine getirilirken bir kısım kurallara uyulması gerekir. Hasta ziyaretinde aşağıdaki kurallara uyulması bir görev, ahlakî bir davranış ve edeptir. Bu kurallara uyulmazsa ziyaretten beklenen yararlar elde edilemez. Bu kuralları şöyle özetleyebiliriz:

a) Ziyaret için uygun bir zaman seçilir, mümkünse ziyaret saati önceden bildirilir, ziyarete temiz bir kıyafetle gidilir.

b) Hasta evinde ise evine kapı çalınıp izin alınarak ve selam verilerek girilir. Hastanede ise ziyaret saatlerinde gidilir. Hastaya sağlık ve şifa dileğinde bulunulur, geçmiş olsun, Allah şifa versin, nasılsınız, iyi misiniz gibi sözlerle hal-hatır sorulur. Hastalığınız, inşallah daha sağlıklı olmanıza ve bağışlanmanıza vesile olur denir. Hastaya iyi ve moral verici sözler söylenir.

وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ قَالَ لَهُ لَا بَأْسَ طَهُورٌ

إِنْ شَاءَ اللَّهُ

Hz. Peygamber (s.a.s.), ziyaret ettiği hastanın yanına girdiği zaman ona “Geçmiş olsun, inşallah hastalığın günahlarını temizler “buyururdu.[292]

c) Hasta ziyaret kısa tutulur, 5-10 dakikayı geçirilmez. Hastayı bir anda çok kişi ziyaret etmemelidir. Çünkü hastalara, dışarıdan kolayca başka hastalıklar bulaştırılabilir. Hastayı üzecek, moralini bozacak ve onu yoracak söz ve davranışlardan sakınılır. Güzel şeylerden bahsedilir. Hastanın yanında asık suratla durulmaz, güler yüzlü olunur ve tatlı sözler söylenir. Hastaya bir isteği olup olmadığı sorulur. Ziyarete hastanın sevdiği bir hediye veya okuyabileceği bir kitap veya bir çiçek veya bir kolonya götürülebilir.

ç) Öksürüğü, aksırığı, ateşi ve bulaşıcı bir hastalığı olanların hasta ziyareti yapmaması; yoğun bakımda ve yanık ünitesinde yatan, bulaşıcı hastalığı olan, bağışıklık sistemi bozuk olan, kanser tedavisi alan, organ nakli yapılmış olan;

mikroplara karşı savunma mekanizmaları oldukça zayıflayan, doktoru tarafından ziyaretinde sakınca görülen hastaların ziyareti yapılmaması gerekir. Çünkü hastaya başka hastalık bulaştırılabilir.

d) Hastaya dua edilir. Peygamberimiz (s.a.s.), hastalara dua edilmesini teşvik eder, kendisi de dua ederdi. Sahabeden **Sa'd ibni Ebi Vakkâs** (r.a.), hastalığımda Resûlullah (s.a.s.) beni ziyarete geldi ve üç defa, "Rabbim! Sa'd'ı iyileştir" diye dua etti" demiştir.[293] Hz. Aişe validemizin bildirdiğine göre Peygamberimiz (s.a.s.); aile fertlerinden biri hastalandığı zaman sağ eliyle hastayı sıvazlayıp,

أَذْهِبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ اِشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا

"Ey bütün insanların Rabbi olan Allah'ım! Bu hastanın ıstırabını giderip şifa ver. Şifayı veren ancak sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Bu hastaya öyle bir şifa ver ki onda hiçbir hastalık izi kalmasın" diye dua etmiştir.[294]

مَنْ عَادَ مَرِيضًا لَمْ يَحْضُرْ أَجَلُهُ فَقَالَ عِنْدَهُ سَبْعَ مِرَارٍ أَسْأَلُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ

الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ إِلَّا عَافَاهُ اللّٰهُ مِنْ ذٰلِكَ الْمَرَضِ

"Kim, henüz eceli gelmemiş bir hastayı ziyaret eder de onun başucunda yedi kere; "büyük arşın sahibi yüce Allah'tan seni iyi etmesini dilerim" diye dua ederse, Allah o hastayı iyi eder" buyurmuştur.[295]

e) Hastane ziyaretlerinde odalarda yüksek sesle konuşulmaması, bir şey yenilip içilmemesi, diğer hastaların rahatsız edilmemesi, moral bozucu söz ve davranışlardan kaçınılması, hasta başında ve hastane ortamında herhangi bir yere ve tedavi malzemelerine dokunulmaması, hastaya doktorunun izni yoksa herhangi bir gıda getirilmemesi, hasta mahremiyetine saygı gösterilmesi gerekir.

f) Bazı hastalar, hastalıkları sırasında hep ölümü düşünürler. Böyle kimseleri uygun sözlerle teselli etmek, ölümün insan için kaçınılmaz bir şey ve Allah'ın emri olduğunu anlatmak, her hastalığın insanı ölüme götürmeyeceğini hatırlatmak faydalı olur. Hasat ölüm yatağına düşmüş ise ona duyurmak için yanında kelime-i şehadet telkin edilir.[296] Peygamberimiz (s.a.s.),

مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Kim, 'lâ ilahe illallah' tevhit kelimesini bilerek ölürsü cenete girer" buyurmuştur.[297]

e) Hasta uzakta ise veya başka sebeplerle bizzat gidilip hasta ziyaret edilemiyorsa, bir başkası aracılığı ile veya mektup, telefon ve mesaj gibi haberleşme araçları ile selam sağlık ve şifa dilekleri iletilerek bu görev yerine getirilebilir.

8. Yoksullara Merhamet

"*Yoksullara merhamet*"; onlara yardım etmek, ihtiyaçlarını karşılamak, onları

aç, açık ve sıkıntı içinde bırakmamaktır. İslam dini yoksulların ezilmemesi için zenginlerin mallarında fakirlere belirli bir hisse ayırmıştır.

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

"Onların (*müminlerin*) mallarında, isteyenler ve (*isteyemeyip*) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[298]

İslam'ın başlangıcından itibaren fakirlerin görüp gözetilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir. Mekke'de inen Beled sûresinin 15-16. ayetlerinde yetim ve yoksulların doyurulması teşvik edilmektedir. Yine Mekke'de inen İnsan sûresinde iyi müminlerin nitelikleri arasında fakirleri, yetimleri ve esirleri doyurmak zikredilmektedir:

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."[299]

İslam; zekât, sadaka, infak ve keffaret gibi ibadetleri fakirlere yardıma vesile yapmıştır.

9. Yaşlılara Merhamet

"*Yaşlılara merhamet*"; onlara saygı göstermek, sözlerini dinlemek, kötü söz söylememek, kalplerini kırmamak, hizmetinde bulunmak ve ihtiyaçlarını karşılamak gibi maddî ve manevî anlamda onlara iyilik yapmak ve iyi davranmaktır.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَلَمْ يُوَقِّرْ كَبِيرَنَا

"Küçüğümüze şefkat göstermeyen, büyüğümüzün hakkını, şerefini bilmeyen bizden değildir (*sünnetimize, ahlâkımıza uymamıştır*)"[300] anlamındaki hadis-i şerif, yaşlılara saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yaşlıya saygı gösteren saygı görür. Yaşlıya hürmet etmeyen hürmet görmez. Merhamet etmeyene merhamet edilmez. Şu hadisler bunun açık delilidir:

إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ إِمَامًا فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّهُ يَقُومُ وَرَاءَهُ الضَّعِيفُ وَالْكَبِيرُ وَذُو الْحَاجَةِ وَإِذَا

صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ

"Herhangi biriniz cemaate namaz kıldırdığında namazı hafif / kısa tutsun. Çünkü onun arkasında zayıf, yaşlı ve ihtiyaç sahibi kimseler namaz kılıyor olabilir. Yalnız başına kaldığı zaman dilediği kadar uzatsın."[301]

لَوْلَا عِبَادُ اللهِ رُكَّعٌ وَصِبْيَةٌ رُضَّعٌ وَبَهَائِمُ رُتَّعٌ لَصُبَّ عَلَيْكُمُ الْبَلَاءُ

"Beli bükülmüş Allah'ın yaşlı kulları, emzikli çocuklar ve otlayan hayvanlar

olmasaydı üzerinize mutlaka bela yağardı."[302]

مَا أَكْرَمَ شَابٌّ شَيْخًا لِسِنِّهِ إِلَّا قَيَّضَ اللهُ لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنِّهِ

"Kim gençliğinde bir yaşlıya iyilikte bulunursa Allah o kimseye yaşlılığında yaptığı iyiliği karşısına çıkarır."[303]

10. Herkese Merhamet

Müslüman, imanının gereği olarak bütün insanlara merhamet eder. Çünkü İslam inancına göre insan, Allah'ın en değerli varlığı ve yeryüzünün halifesidir,[304] dolayısıyla saygıya ve merhamete layıktır.

İnsanları imana davet etmek, onlara maddî ve manevî yardımda bulunmak merhamet olduğu gibi, onların mal, can ve onurlarına zarar vermemek, zulmetmemek de merhamettir.

Müslüman, özellikle müminlere karşı merhametli olur. Yüce Allah Kur'an'da Peygamberimizin ve sahabe-i kiramın birbirlerine karşı merhametli olduklarını bildirmektedir:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

"Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler."[305]

Müslümanların karşılıklı olarak birbirlerinin haklarına saygılı olmaları, aralarında yardımlaşmaları, birbirlerine kötülük etmemeleri temel görevleridir. Dolayısıyla mümine zulmetmemek de zulme engel olmak da merhamettır. Bu hususu şu hadis-i şeriften öğreniyoruz: Peygamberimiz (s.a.s.),

اُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ

ظَالِمًا؟ قَالَ تَأْخُذُهُ فَوْقَ يَدَيْهِ

"Kardeşine zalim olsun mazlum olsun yardım et" buyurur. Bunun üzerine sahabe, "Ya Resûlallah! Mazlum olan kişiye yardım edebiliriz, fakat zalime nasıl yardım edeceğiz" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Zalimin iki elini tutar zulmüne mani olursunuz" buyurur.[306]

Müslümanı gıyabında savunmak ve korumak da merhamettir. Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ رَدَّ اللهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim din kardeşinin ırzından bir şeyi (*yerme ve gıybeti*) savar, mani olursa Allah da kıyamet gününde cehennem ateşini onun yüzünden savar."[307]

اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ اَلْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ يَكُفُّ عَلَيْهِ ضَيْعَتَهُ وَيَحُوطُهُ مِنْ وَرَائِهِ

“Mümin müminin aynasıdır. Mümin, müminin kardeşidir. Onun malını, mülkünü yokluğunda saldırıya karşı korur ve onu gıyabında savunur.”[308]

إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ فَإِنْ رَأَى بِهِ أَذًى فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ

“Sizden biriniz (*din*) kardeşinin aynasıdır. Onda bir eza (*noksanlık, kusur*) görürse hemen onu gidersin.”[309]

Müslümanlar, birbirleriyle karşılaştıkları, ayrıldıkları ve evlerine gittikleri zaman selamlaşırlar. Çünkü yüce Rabbimiz ve sevgili Peygamberimiz selam vermemizi ve verilen selamı almamızı istemektedir.

“***Selam***”; ayıp, afet, noksanlık, acizlik, hastalık vb. şeylerden beri olmak anlamına gelir. Selam, “selamün aleyküm” veya “es-selamü aleyküm” şeklinde verilir “ve aleykümü’s-selam” şeklinde alınır. Kur’an’da,

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

“Size selam verildiği zaman siz de ondan daha güzeliyle selam verin yahut verilen selâma aynıyla mukabele edin”[310] buyrulmaktadır.

Aynısıyla selam, “selamün aleyküm” diyene “ve aleykümü’s-selam” şeklinde karşılık vermek, daha güzeli ile selam vermek ise “ve aleykümü’s-selam ve rahmetüllâhi ve berekâkütühû” (*Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun*) şeklinde karşılık vermektir.

Selamlaşmak; Müslümanların birbirlerine “*Allah sizi esenliğe kavuştursun, Allah size merhamet etsin*” şeklinde hayır dua etmiş, Allah’ın rahmetini dilemiş, sevgi, saygı ve iyi dilek ve temennilerini iletmiş olurlar. Dolayısıyla selamlaşmak merhamettir. Bu sebeple olmalı ki Peygamberimiz (s.a.s.), şu sözleriyle selamlaşmayı teşvik etmiştir:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلاَ أَدُلُّكُمْ

عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ

“Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de (*gerçek anlamda*) iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız.”[311]

إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ

“Sizden biriniz din kardeşine rastladığında ona selam versin”[312]

Bir sahabînin, “Hangi İslam daha hayırlıdır? diye sorması üzerine Peygamberimiz (s.a.s.),

أَيُّ الْإِسْلاَمِ خَيْرٌ؟ قَالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ

“Yemek yedirirsin, tanıdığın tanımadığın herkese selam verirsin” cevabını vermiştir.[313]

Müslüman, kıldığı namazından çıkarken de “*es-selamü aleyküm ve rahmetüllah*” diyerek hem meleklere hem sağındı ve solunda bulunan Müslümanlara esenlik ve rahmet temennisinde bulunmaktadır.

Cennet kapılarında melekler Müslümanları “*selamün aleyküm*” diye selamlayacak,[314] Müslümanlar da birbirlerini aynı şekilde selamlayacaklardır.[315]

Sonuç olarak; insanlara merhameti 6 maddede özetleyebiliriz:

a) Maddî ve manevî bir nimet ve imkan vermek, hayır ve iyilik yapmak,

b) Herhangi bir şekilde zarar vermemek ve kötülük etmemek,

c) Zarar, günah, kötülük, afet ve musibetlerden korumak,

ç) Bela, dert, acı ve benzeri sıkıntıları gidermek,

d) Suç ve kusurları affetmek,

e) Sevgi ve şefkat göstermek, iyi ve güzel davranmak.

Şu hadis-i şerifler, insanlara merhameti çok güzel iade etmektedir:

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى
لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى

“Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat etmede müminlerin bir vücut gibi olduklarını görürsün. Vücudun herhangi bir organı rahatsız olursa diğer azalar da ona uykusuzluk ve ateş ile iştirak ederler.”[316]

اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللّٰهُ فِي حَاجَتِهِ
وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللّٰهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرُبَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللّٰهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu (*düşmana*) teslim etmez, (*onu yardımsız bırakmaz*). Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim Müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Kim Müslümanın bir ayıbını örterse Allah da onun kıyamette bir ayıbını örter.”[317]

لَا تَقَاطَعُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللّٰهِ إِخْوَانًا وَلَا يَحِلُّ
لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ

“(Ey müminler!), Birbirinizle ilgiyi kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinize kin tutmayın, haset etmeyin, kardeşler olun. Bir Müslümanın üç günden fazla kardeşine dargın durup onu terk etmesi helal olmaz.”[318]

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ مِنَ الْخَيْرِ

"İnsan kendisi için sevdiği hayırlı şeyleri insanlar için de sevmedikçe imanın hakîkatine ulaşamaz."[319]

Peygamberimiz (s.a.s), merhamet konusunda temel prensipler ortaya koymuştur. İlgili hadislerin geneline baktığımızda, merhamete vesile kılınan ana eksenin ***insan*** olduğunu görürüz.

Kaba, kırıcı ve sert davranan, sözlü şiddet uygulayan, öfkesine sahip çıkamayan, sempatik olamayan, empati kuramayan, kendisine yapılmasını istemediği davranışları çevresindekilere yapabilen insanlar, Hz. Peygamberin övgüsüne sebep olan merhamet, ahlakî nitelikler ve olgunluktan uzaktırlar.

İnsanlara merhamet genellikle üstten alta doğru olur. Amirler, memurlara, patronlar işçilere, komutanlar erlere, zenginginler fakirlere, öğretmenler öğrencilere, anne ve babalar çocuklara, güçlüler zayıflara merhamet etmelidirler.

Bir insan kendisine karşı suç işleyeni, karşılık vermeye gücü yettiği halde karşılık vermez, affedebilirse, dargın barışabilirse, kendisine gelmeyen yakınlarına gidebilirse, yardım etmeyene yardım edebilirse, kötülük edene iyilik edebilirse merhametle muamele etmiş olur. Bu davranışlar kolay değildir, kuvvetli bir imanı gerektirir. Şu ayetler bu tür davranışları teşvik etmektedir:

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ
يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olup, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar (muttakiler) için hazırlanmış bulunan cennete koşun. "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever."[320]

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (*ona denk bir cezadır.*) Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz o, zâlimleri sevmez."[321]

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ
كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

"İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluverir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (*hayırdan ve olgunluktan*) büyük payı olanlar kavuşturulur."[322]

Birinci ayet, öfkeye hâkim olmayı ve insanların kusurlarını bağışlamayı teşvik

etmektedir. Bu davranış muttakî ve muhsin olmanın gereğidir. Allah mutteki ve muhsinleri sever.

İkinci ayet, insanın kendisine yapılan kötülüğe misli ile karşılık verebileceğini, ancak affedip barışmak teşvik edilmektedir. Misliyle karşılık vermek veya affetmek yerine fazlasıyla karşılık vermenin zulüm olduğuna işaret edilmektedir. Zulüm merhametsizliktir. Allah zalimleri, merhametsizleri sevmez.

Üçüncü ayet, kölülüğe iyilikle karyılık vermeyi teşvik etmektedir. Bu davranış barışı ve kardeşliği tesis edecektir. Bu davranışı ancak sabırlı, erdemli ve merhametli kimseler sergileyebilir.

II. DİĞER CANLILARA MERHAMET

Yüce Allah, varlıkları bizim hizmetimize sunmuştur. Tavuklar bizim için yumurta yapıyor, arılar bizim için bal üretiyor,[323] sağmal hayvanlar bizim için süt veriyor,[324] koyunların yününden biz faydalanıyoruz. Hayvanların etinden, derisinden ve gücünden biz istifade ediyoruz[325] Bunlar, Allah'ın bize birer nimeti,[326] birer rahmetidir.

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

"Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.[327]

Yüce Allah; hizmetimize sunduğu hayvanlardan yararlanmamızı isterken onlara karşı sevgi, rahmet ve şefkat ile davranılmasını da istemektedir. Çünkü hayvanlar, Allah'ın yaratıkları olması hasebiyle değerli varlıklardır. Kur'an'da hayvan adını taşıyan 7 sure vardır.[328] Kur'an'da; sığır ve davarlar anlamında "en'âm",[329] kara hayvanları / kurbanlık hayvanlar anlamında "behâim",[330] ayrıca çeşitli vesilelerle deve, sığır, koyun, keçi, domuz,[331] kuş,[332] karınca,[333] köpek,[334] örümcek,[335] at, katır, eşek,[336] bal arısı[337] ve fil[338] isimleri geçmekte, insanlar gibi hayvanların da birer ümmet olduğu bildirilmektedir:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ

"Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (*gökte*) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer ümmettir."[339]

Kur'an'da; imanları uğuruna içinde bulundukları toplumdan kaçıp bir mağaraya sığınan **Ashab-ı Kehf** ile birlikte köpekleri de anılmaktadır.[340] **Süleyman** peygamberin kuşdilini bildiği, karıncaların kendi aralarındaki konuşmalarını anladığı, cin ve insanlarla birlikte kuşlardan ordusunun olduğu, Hüdhüd kuşunun **Süleyman** (a.s.)'a Sebe ülkesinden haber getirdiği, **Süleyman** peygamberin bu kuş ile **Belkıs**'a mektup gönderdiği bildirilmektedir.[341]

Kur'an'da hayvanların Allah'ı tesbih ettikleri, kendilerine verilen görevleri yaptıkları haber verilmektedir:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّۜ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه۪ وَلٰكِنْ لَا

تَفْقَهُونَ تَسْب۪يحَهُمْ

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Hiçbir şey yoktur ki, onu hamd ederek tespih etmesin. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız.”[342]

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍۜ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ

وَتَسْب۪يحَهُۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

“Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (*kanat çırparak uçan*) kuşların Allah’ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir.”[343]

Yüce Allah’ın birer varlığı olmaları, insanlara hizmet etmeleri ve kendi lisan-ı halleriyle Allah’ı tespih etmeleri, tabiatta kendilerine verilen diğer görevleri yapmaları hasebiyle merhamet, sevgi ve şefkate layıktırlar, insanlar gibi bir takım hakları vardır, bu hakların korunması gerekir.

Pek çok çeşidi ile karada ve denizde yaşayan hayvanlar; tabiatta birer denge unsurudur, azlığı veya çokluğu, çeşitli yaratılışları, küçük veya büyük, evcil veya vahşî oluşları hep birer hesabın ve hikmetin sonucudur. Hayvanlar âlemindeki dengenin bozulması veya hayvanların yok olması doğada ve çevrede olumsuz sonuçlar doğuracağı ve insanların hayatlarını sıkıntıya sokacağı bilinen bir gerçektir.

Bu yararlarından dolmayı olmalı ki yüce Allah, insanda hayvan sevgisi var etmiştir:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَٓاءِ وَالْبَن۪ينَ وَالْقَنَاط۪يرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ

وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِۜ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır”[344] anlamındaki ayet, bu gerçeği ifade etmektedir. İnsanda doğuştan var olan bu sevgi, kişilerin eğitimi ve yetişme tarzına göre gelişebileceği gibi körelebilir de. İnsan sevgisi de böyledir.

Yüce Allah’ın yaratıklarına sevgi, merhamet ve şefkat göstermek; Allah ve Peygamberin bir emridir. İslam’ın merhamet anlayışı, yeryüzündeki bütün canlıları kapsayacak niteliktedir.

Sadece insanlara değil, yaratılış gayesini gerçekleştiren ve insanlara hizmet veren hayvanlara da merhamet edilmesi gerekir.

“*Hayvanlara merhamet*”, onlara şefkatle muamele etmek, eziyet etmemek, aç ve susuz bırakmamaktır. Peygamberimiz (s.a.s.), hayvanlara şefkat ve merhametle muamele edilmesini ve onlara asla eziyet edilmemesini istemiş, ashabına bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.); ahlaksızlık batağına saplanmış bir kadının, bir köpeğe acıyıp yardım etmesi sebebiyle Allah’ın af ve merhametine mazhar olduğunu bildirmiştir:

أَنَّ امْرَأَةً بَغِيًّا رَأَتْ كَلْبًا فِي يَوْمٍ حَارٍّ يُطِيفُ بِبِئْرٍ قَدْ أَدْلَعَ لِسَانَهُ مِنَ الْعَطَشِ فَنَزَعَتْ لَهُ

بِمُوقِهَا فَغُفِرَ لَهَا

“Kötü yola düşmüş bir kadın, sıcaktan dilini çıkarmış bir su kuyusunun etrafında dolaşan bir köpek gördü, kuyuya inip çizmesiyle su aldı ve köpeği suladı, bu yüzden bağışlandı.”[345]

Hayvanlara şefkat ve merhamet edenden Allah razı olur. Bir gün Peygamberimiz (s.a.s.) ashabına şu olayı anlatır:

“Yolculuk eden bir adam çok susadı, bir su kuyusu buldu, kuyuya indi ve su içip çıktı. Kuyudan çıkınca sıcak ve susuzluktan dilini çıkartan ve ıslak toprağı yalayan bir köpek gördü. Adam, ‘bu köpek de anlaşılan benim gibi çok susamış’ deyip su kuyusuna indi, mestine su doldurdu, mesti ağzı ile tutup kuyudan çıkardı ve köpeğe suyu içirdi. Allah, bu adamı övdü ve onu bağışladı. Ashab,

-”Ey Allah’ın Elçisi! Bu hayvanlara yaptığımız iyilik sebebiyle bize sevap verilir mi? diye sorar. Peygamberimiz,

-“Her can taşıyan varlığa yapılan iyilik için sevap vardır” buyurdu.”[346]

İnsana yapılan iyilik ve yardımlar Allah katında çok değerli ve sevabı mucip olduğu gibi hayvanlara yapılan şefkat ve merhamet, onlara bakmak, yiyecek ve içecek vermek de sevaptır, Allah’ın razı olduğu bir davranıştır.

Hayvanlara şefkat edip onlara bakmak sevabı gerektiren bir davranış olmasına karşılık onlara kötü davranmak, dövmek, işkence etmek, öldürmek, aç ve susuz bırakmak da zulüm, günah ve cezayı gerektiren kötü bir davranıştır.

Bir insan, bir hayvanı, sözgelimi bir kediyi evinde alıkoysa ama ona yiyecek ve içecek vermese, nihayet kedi ölse ne olur? Günah işlemiş olur mu? Yüce Allah bu insanı cezalandırır mı? Evet, bu insan günah işlemiş olur ve Allah bu kimseyi cezalandırır. Peygamberimiz (s.a.s.)’in şu hadisleri bunun açık delilidir:

عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ لَمْ تُطْعِمْهَا وَلَمْ تَسْقِهَا وَلَمْ تَتْرُكْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ

“Bir kadın kedi yüzünde azap edilmiştir. Çünkü bu kadın; kediyi hapsetmiş ne yedirmiş ne içirmiş ne de kırlarda kendi karnını doyur ması için salıvermiştir.”[347]

عُذِّبَتْ إِمْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ

حَبَسَتْهَا وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ

“Bir kadın kedi yüzünden cezalandırılmıştır. Çünkü bu kadın, ölünceye kadar bu kediyi hapsetmiş, bu yüzden cehenneme gitmiştir. Kadın bu kediyi hapsetmiş ne yiyecek vermiş ne de su, kırlarda karnını doyurması için serbest de bırakmamıştır.”[348]

Biz insanlar, bizim için yaratılan hayvanların etlerini yemek için o hayvanı usulüne uygun olarak eziyet vermeden keseriz. Bunda bir vebal yoktur. Ancak küçücük bir hayvanı bile haksız yere öldüren kimseye kıyamet gününde Allah hesap sorar. Peygamberimizin şu sözleri bu gerçeği ifade etmektedir:

مَنْ قَتَلَ عُصْفُورًا فَمَا فَوْقَهَا بِغَيْرِ حَقِّهَا سَأَلَ اللهُ عَنْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا

حَقُّهَا قَالَ حَقُّهَا أَنْ تَذْبَحَهَا فَتَأْكُلَهَا وَلَا تَقْطَعَ رَأْسَهَا فَيُرْمَى بِهَا

“Kim serçe ve daha küçük bir kuşu haksız yere öldürürse kıyamet gününde Allah onda hesap soracaktır” buyurmuş. Sahabenin; “Ey Allah’ın Elçisi! Kuşların hakkı nedir?” diye sorması üzerine de; “Onların hakkı, usulüne göre kesip etini yemek, başının koparılıp atılmamasıdır” buyurmuştur.[349]

Peygamberimiz (s.a.s.);

مَنْ قَتَلَ عُصْفُورًا عَبَثًا عَجَّ إِلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ يَا رَبِّ إِنَّ فُلَانًا قَتَلَنِي عَبَثًا وَلَمْ

يَقْتُلْنِي لِمَنْفَعَةٍ

“Kim bir serçeyi abes yere öldürürse bu kuş, kıyamet günü Allah şikâyet eder; ‘Ya Rabbi! Filan kimse beni boş yere öldürdü, bir yarar için öldürmedi’ der”[350] buyurmuştur.

Bu hadislerden anlıyoruz ki biz bir kuşu avlayabilir, eziyet etmeden onu kesebilir ve etini yiyebiliriz, ancak zevk için, keyfi olarak silah, sapan, taş ve benzeri bir şey ile öldüremeyiz, hapsedemeyiz, böyle bir davranış vebaldir, günahtır.

Peygamberimiz (s.a.s.); insanları hayvanlara karşı duyarlı olmaya ve onlara merhamet ile muamele etmeye teşvik etmiş, hayvanların dövülmesini, aç veya susuz bırakılmasını, yarışma düzenleyerek onların dövüştürülmesini, güçlerini aşan ölçüde yük taşıtılmasını tasvip etmemiş, bu tür davranışlarda bulunanları bizzat uyarmıştır.

مَرَّ رَسُولُ اللهِ عَلَى أُنَاسٍ وَهُمْ يَرْمُونَ كَبْشًا بِالنَّبْلِ فَكَرِهَ ذَلِكَ وَقَالَ لَا تُمَثِّلُوا بِالْبَهَائِمِ

“Hz. Peygamber (s.a.s.), bir grup insana rastladı. Bu kimseler, bir koça ok atıyorlardı. Bu davranışı hoş karşılamadı ve ‘hayvanlara işkence yapmayın” buyurdu.”[351]

نَهَى رَسُولُ اللهِ أَنْ تُصْبَرَ الْبَهَائِمُ

“Allah’ın elçisi, hayvanların bir yere bağlanıp atış yapılarak işkence edilmesini

yasaklamıştır."[352]

لَعَنَ رَسُولُ اللهِ مَنِ اتَّخَذَ شَيْئًا فِيهِ الرُّوحُ غَرَضًا عَنْ أَبِي عُمَرَ قَالَ:

Abdullah ibn Ömer,
"Resûlullah, can taşıyan bir varlığı hedef yapan (*ona taş, ok, silah ve benzeri şeyler atarak eziyet eden kimseye*) lanet etti" demiştir.[353]
Abdullah ibn Ca'fer anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.s.); yüzüne damga vurulmuş bir merkebin yanından geçti. Hayvanın bu durumunu görünce;

أَنَّ النَّبِيَّ مَرَّ حِمَارًا قَدْ وُسِمَ فِي وَجْهِهِ فَقَالَ لَعَنَ اللهُ الَّذِي وَسَمَهُ

"Bu hayvanı yüzünden dağlayana Allah lanet etsin" buyurdu.[354]
Abdullah ibn Ömer, Hz. Peygamber,

لَعَنَ اللهُ مَنْ مَثَّلَ بِالْحَيَوَانِ

"Hayvanlara müsle *(kanadını ve bacağını kırarak veya keserek işkence)* yapanlara Allah lanet etsin" buyurdu demiştir.[355]
Sehl ibn Hanzala anlatıyor:

مَرَّ رَسُولُ اللهِ بِبَعِيرٍ قَدْ لَحِقَ ظَهْرُهُ بِبَطْنِهِ فَقَالَ اِتَّقُوا اللهَ فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ الْمُعْجَمَةِ

فَارْكَبُوهَا صَالِحَةً وَكُلُوهَا صَالِحَةً

"Hz. Peygamber (s.a.s.), açlıktan karnı sırtına yapışmış bir devenin yanından geçti. (*Bunun üzerine sahibine*); 'bu konuşamayan hayvanlar hakkında Allah'tan korkun. Onlara güzelce binin, etinden güzelce yeyin" buyurdu.[356]
Yine aynı sahabî anlatıyor:

فَدَخَلَ حَائِطًا لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَإِذَا جَمَلٌ فَلَمَّا رَأَى النَّبِيَّ حَنَّ وَذَرَفَتْ عَيْنَاهُ فَأَتَاهُ

النَّبِيُّ فَمَسَحَ ذِفْرَاهُ فَسَكَتَ فَقَالَ مَنْ رَبُّ هَذَا الْجَمَلِ؟ لِمَنْ هَذَا الْجَمَلُ؟ فَجَاءَ فَتًى مِنَ الْأَنْصَارِ

فَقَالَ لِي يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ أَفَلَا تَتَّقِي اللهَ فِي هَذِهِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي مَلَّكَكَ اللهُ إِيَّاهَا فَإِنَّهُ شَكَى إِلَيَّ

أَنَّكَ تُجِيعُهُ وَتُدْئِبُهُ

"Hz. Peygamber (s.a.s.), Ensardan birinin avlusuna girdi. Avluda bir deve vardı. Deve Hz. Peygamberi görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. Hz. Peygamber yanına gitti, başını okşadı, bunun üzerine hayvan sustu. Hz. Peygamber (s.a.s.),
-"Bu devenin sahibi kim?" diye sordu. Ensardan bir genç geldi,
-"Benim ey Allah'ın elçisi" dedi. Hz. Peygamber ona,
-"Allah'ın sana ihsan ettiği bu hayvan hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Hayvan bana, senin onu aç bıraktığından ve onu çok yorduğundan şikâyet etti"

dedi.[357]

Peygamberimiz (s.a.s.), açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deveyi görünce, “Hayvanlar topluluğu hakkında Allah’tan korkunuz. Onlardan makul tarzda yararlanın ve doğru dürüst yedirip içirin” buyurmuştur.[358]

Peygamberimiz (s.a.s.) bir deveye binen eşi Hz. Aişe’ye hayvana şefkat ve merhametle davranmasını emretmiştir.[359]

Bazı sahabiler bir sefer esnasında gördükleri iki kuş yavrusundan birini almışlardı. Peygamberimiz (s.as.), yavrunun annesinin yere doğru alçalarak uçup dolaşmakta olduğunu ve adeta yavrusunu aradığını görünce, “Yavrusunu alarak onu kim perişan etti?” diye sorar ve “Yavrusunu ona geri verin!” buyurur.

Karınca yuvasını yakmak suretiyle yok eden ashabına, bunun kabul edilemez olduğunu söyleyerek, “Ateşin sahibi olan Allah’tan başkasının herhangi bir canlıyı yakarak azap etmesi yakışmaz” buyurur.[360]

Peygamberimiz (s.a.s), Mekke’nin fethine ordusuyla birlikte giderken, yolda yavrularının üzerine abanmış, yavruları iki yanından memelerine yapışıp emen bir dişi köpek görür. Sahabeden **Cu’ayl ibn Süraka**’ya, hemen gidip hizasında durmasını ve askerlerden hiçbirinin, ne köpeğe ne de yavrularına dokunmamasını söyler.[361]

Peygamberimiz (s.a.s), hayvanlara karşı kullanılan fizikî şiddet bir tarafa onlara kötü söz söylenmesini dahi tasvip etmemiş, bu nedenle bindiği deveye lanet eden kadının hayvandan aşağı indirilmesini istemiştir.[362]

Peygamberimiz (s.a.s), hayvanlara iyi bakılıp beslenmesi,[363] zevk için dövüştürülmemesi,[364] öldürülmemesi[365] ve nişan atılan hedefler yerine konulmaması[366] şeklindeki emirleri hayvanlara merhamet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İslâm tarihinde Hz. Peygamber’den sonra da hayvanlara merhametle muamele edilmesi yönünde örnek kabul edebileceğimiz türden uygulama ve düzenlemeler yapılmıştır. Hz. **Ömer**, devesine gücünün üzerinde yük yükleyen bir kişiyi cezalandırdığı, bir devenin palan sürtmesinden meydana gelen yarasına elini sürüp, “Senin başına gelen şeyden de sorguya çekilmekten korkarım” demiştir. Ömer ibn Abdülaziz’in, hayvanlara ağır gem ve koşum takımı vurulmaması, nodulla dürtülmemesi, develere 600 rıtıldan (*yaklaşık 230 kg.*) fazla yük yüklenmemesi hususunda görevlilere talimat göndermiştir.[367]

İslâm hukukçuları hayvanların dövülmelerini, aç bırakılmalarını, güçlerinin üstündeki işlerde çalıştırılmalarını suç kabul etmişler ve bunları yapanlara müdahale etmeyi muhtesiplerin (*asayişi temin edenlerin*) görevleri arasında saymışlardır.[368]

Hayvanlara zarar verenler, merhametten yoksun kimselerdir. Merhamet etmeyene merhamet edilmeyeceğini ve bu kimselerin hayırdan mahrum kalacağını Peygamberimiz (s.a.s.)

مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ

”Yumuşak davranıştan mahrum olan hayırdan da mahrum olur”[369] sözleriyle bize bildirmiştir.

Yüce Allah, insanların hizmetine sunduğu, kesilmesini helal kıldığı hayvanları keserken bile onlara eziyet edilmemesini istemektedir:

إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا

الذِّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ

"Allah her şeyde ihsanı (*işi ve görevi en güzel biçimde yapmayı*) farz kılmıştır. Bir canlıyı öldürdüğünüzde öldürme işini en güzel biçimde yapın, bir hayvanı boğazladığınızda boğazlama işini en güzel biçimde yapın, bıçağınızı bileyin, keskinleştirin ve hayvanı rahatlatın, eziyet vermeden kesin."[370]

III. MERHAMET VE ADALET

"***Adalet***"; insaflı, doğru ve dengeli olmak, doğru yolda olmak, hakla hükmetmek, her şeyi yerli yerinde yapmak, haklıya hakkını, suçluya cezasını vermek anlamlarına gelir.[371]

Söz, tanıklık, hüküm ve benzeri her konuda adil olmak İslam'ın temel ilkesidir.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى

(*Birisi hakkında*) konuştuğunuz zaman yakınınız da olsa adil olun."[372]

Ayetteki *"fa'dilû"* (adil olun), "doğru sözlü olun" demektir. Yargı ve kararlarda, şahitlik, alışveriş vesâir bütün insanî ve sosyal ilişkilerde "doğru sözlü olmak" ayetteki "adil olun" emrine dâhildir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ

وَالْاَقْرَبٖينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقٖيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَاࣞ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ

تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرًا

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (*Şahitlik ettikleriniz*) zengin veya fakir de olsalar (*adaletten ayrılmayın*). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (*Onları sizden çok kayırır.*) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (*şahitlik ederken gerçeği*) çarpıtırsanız veya (*şahitlikten*) çekinirseniz (*bilin ki*) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."[373]

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِۘ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا

تَعْدِلُواۜ اِعْدِلُواࣞ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun.

Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”[374]

Her iki ayette hakkın yerini bulması ve doğrunun ortaya çıkması için dosdoğru tanıklık yapılması vurgulu bir şekilde emredilmektedir. Bir insana veya bir topluma olan kızgınlığın adalete engel yapılamayacağı gibi anne-baba veya bir yakınına merhametin de adalete engel olmaması gerekir. Aynı şekilde bir fakire acımak veya bir zenginden menfeat beklemek veya güçül ve itibarlı bir kimseden korkmak da adalete engele olmaması gerekir. Çünkü yüce Allah, dost-düşman herkese adalet ve insafla muamele etmeyi, haktan ve doğruluktan ayrılmamayı, kimseye zulmetmemeyi emretmektedir.

Bu ayetleri zikretmekle yapmak istediğimiz vurgu, merhametin adalete engel yapılmamasıdır. Bu durum, söz ve tanıklık için söz konusu olduğu gibi davalar ve kararlar için de söz kosudur. Bu gerçeği aşağıdaki ayetten öğrenmekteyiz:

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا

بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعًا بَص۪يرًا

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”[375]

Merhametin, emanetlerin ehline verilmesine ve insanlar arasında adalet ile hükmedilmesine engel olmaması gerekir.

Merhamet, adalete uygun yargı kararlarının uygulanmasına engel yapılamaz. Bu hususu şu ayet açık bir şekilde ifade etmektedir:

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّان۪ي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ

اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ

“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, Allah’ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı ***merhamet duygunuza yenilmeyin***. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun.”[376]

Cezanın gerekçeleri arasında suçluyu ıslah etmek, ırza tecavüz durumunda mağduru tatmin etmek, hem suçlu hem de diğerleri için caydırıcı ve ibret verici olmak gibi hususlar da vardır. Yüce Allah kullarını sevdiği ve onlara karşı sonsuz merhamet sahibi olduğu halde yine kullarının faydasına olduğu için acı bir ilâç gibi cezaya da yer vermiştir. İnsanlara Yaratıcı’sından daha fazla merhamet etmek kullara düşmez, suç işleyenin hak ettiği cezayı çekmesi gerekir. Suçluya merhamet ederek -hukuk izin vermediği halde- cezadan vazgeçmek suçluya da topluma da hayır getirmez.[377]

Birbiriyle savaşan iki grubu barıştırmak, sulh ve sükûnu sağlamak Müslümanların görevidir. Yüce Allah, bu görevi şöyle bildirmektedir:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى
فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafa karşı savaşın. Eğer (*Allah'ın emrine*) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (*onlara*) eşit davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever."[378]

"Savaşırsak insanlar ölür, insan öldürmek merhametsizliktir" ve benzeri gerekçeler ayette ifade edilen barışın sağlanmasına engel teşkil edilemez. Barışın sağlanması için ayette ifade edeldiği gibi zalim insanların zulmüne engel olunması gerekir. Bu, diğer uzuvları kurtarmak için tıpkı kangren olan uzvun kesilmesi, iyileşmek için ameliyat olunması, acı ilaçların kullanılması gebidir.

Râğıb el-Isfehânî, adaleti iki kısımda mutâlâ etmiştir:

1. Mutlak Adalet

Bu adalet, akla dayanır ve devamlıdır. Bu kategoriye giren adalet, daima iyi ve güzeldir. Bu tür adalet zulüm ve haddi aşma ile nitelenemez. İyiliğe iyilik ile karşılık vermek, zarara zararla karşılık vermemek bu tür bir adâlettir.

2. Kanun ve Kurala Dayanan Adalet

Bu tür adalet, şeriatla bilinir. Kasten insan öldürenin öldürülmesi (*kısas*),[379] kötülüğe kötülükle karşılık verilmesi[380] bu tür adalettir. Şu ayetler, bu hususun açık delilidir:

فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ

"Kim size saldırırsa onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın."[381]

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا

"Kütülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür."[382]

Kanun ve kurala dayalı adaletin uygulanmasını merhametsizlik olarak değerlendirilemez.

IV. MERHAMET VE ZULÜM

Dilcilere göre "***zulüm***"; bir şeyi kendine mahsus olan yerinden başka bir yere koymaktır."[383]

Bir şeyin yerinden başka bir yere konması; ya o şeyi noksan yapmak, ya ziyade etmek ya da zaman veya mekânından saptırmak suretiyle olur.[384]

Zulüm; noksan yapmak, hakkını eksiltmek veya hakkını vermemek şeklinde de

tanımlanmıştır.[385]

Birisine haksızlık etmek, hakkını yemek, hak sahibine hakkını vermemek veya eksik vermek, fiil ve davranışlarda haddi aşmak, birisine eza ve cefa etmek, doğru yoldan, hedeften ve amaçtan sapmak, bir şeye, hak ve hukuka mani olmak, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak ve insafsızlık etmek zulümdür, merhametsizliktir.

Şu eylem ve davranışlar da zulümdür:

Hırsızlık yapmak,[386]

Başkasının malını zorla almak (gasb),[387]

İnsanların haklarına tecâvüz etmek,[388]

Mallarını haksızlıkla almak,[389]

İnsanlara karşı azgın davranmak,[390]

Kötü muamele etmek,[391]

Eziyet etmek,[392]

Verdiği hükümde haktan ayrılmak, suçsuz olanı cezalandırmak,[393]

Haksız yere insan öldürmek,[394]

Yeryüzünde fesat çıkarmak,[395]

Bir insanın hakkını eksik vermek,[396]

Başkasına zarar vermek,[397]

İnsanı gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef tutmak,[398]

Ortağına ihanet etmek,[399]

İnsanı dövmek, işkence ve azap etmek,[400]

Hak etmediği şeyi insanlardan istemek,[401]

İyiliğe kötülükle muamele etmek,[402]

İnsanları Allah yolundan alıkoymak.[403]

Dolayısıyla zulüm olan bütün söz, eylem ve davranışlar merhametsizliktir.

Yüce Allah, zulmü kendisine de kullarına da haram kılmıştır. **Ebu Zer** (r.a.)'den rivayet edilen kutsî bir hadiste bu husus şöyle bildiriliyor:

يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا

"Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey kullarım! Haberiniz olsun ki ben zulmü kendi nefsime haram ettim. Onu size de aranızda haram kıldım. Binaenaleyh birbirinize zulmetmeyiniz."[404]

Peygamberimiz (s.a.s.)

اِتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Zulümden sakının, çünkü zulüm, kıyamet gününde (*insanı*) karanlıklarda (*bırakır*)[405] buyurmuştur.

V. MERHAMET VE SABIR

Sözlükte hapsetmek ve tutmak anlamına gelen "***sabır***", din ıstılahında kişinin nefsini kötü şeylerden men etmesi, bir şeyin acısına katlanması ve şikâyette

bulunmamasıdır.[406]

Merhametin anlamlarından birisi kusurlu davrananları affedebilmektir. Bir insanın; kendisine, kaba ve kırıcı davranan, kötülük yapan ve zarar verenlere karşı misli ile karşılık vermeyip sabredebilmesi, merhametle muamele edebilmesi, kötülüğü affedebilmesi, hatta kötülüğe iyilikle karşılık verebilmesi erdemli bir davranıştır. Şu ayet ve hadis bu hususu açıkça ifade etmektedir:

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Kim sabreder ve (*kendisine yapılan kötülüğü*) affederse, şüphesiz bu, çok önemli işlerden birisidir."[407]

وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللهُ وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ مِنْ عَطَاءٍ خَيْرٌ وَأَوْسَعُ مِنَ الصَّبْرِ

"Kim sabrederse Allah ona sabır ihsan eder. Kimseye sabırdan daha hayırlı ve sabırdan daha geniş hiçbir ihsan verilmemiştir."[408]

اَلصَّبْرُ ضِيَاءٌ

"Sabır aydınlıktır,"[409]

إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

"Allah sabredenlerle beraberdir"[410] ve sabredenlere hesapsız derecede mükâfat verir.[411]

Bu sebeplerle olmalı ki yüce Allah, Beled sûresinin 17. ayetinde sabrı ve merhameti tavsiye edenler birlikte övülmüştür. Çünkü özellikle kötülük edenlere merhamet edebilmek ancak kuvvetli bir iman ve sabır ile mümkün olur.

SONUÇ OLARAK

Merhamet kavramı, Kur'an'ın odak kavramlarından biridir. Merhametin asıl anlamı merhamet edilene ihsan etmeyi gerektiren kalp yumuşaklığıdır. Merhamet kelimesi, bazen ihsandan soyutlanmış kalp yumuşaklığı anlamında kullanılır, bazen de kalp yumuşaklığından soyutlanmış ihsan anlamında kullanılır. Yüce Allah, "rahmet" kelimesi ile nitelendiği zaman bu kelime ile kalp yumuşaklığı değil ancak yalın ihsan kastedilir. Dolayısıyla ***Allah'ın rahmeti***, kullarına lütfu, ihsanı ve onlara hayır ve iyilik ulaştırmasından ibarettir."

İnsanlar açısından merhamet şu anlamlara gelir:

(a) Maddî ve manevî bir nimet ve imkân vermek, hayır ve iyilik yapmak,

(b) Herhangi bir şekilde zarar vermemek ve kötülük etmemek,

(c) Zarar, günah, kötülük, afet ve musibetlerden korumak,

(ç) Bela, dert, acı ve benzeri sıkıntıları gidermek,

(d) Suç ve kusurları affetmek,

(e) Sevgi ve şefkat göstermek, iyi ve güzel davranmak, iyi kalpli, yumuşak davranışlı, iyiliksever, yardımsever, hoşgörülü ve affedici olmak.

Rahmet kavramı Kur'an'da şu anlamlarda kullanılmıştır:
(a) Allah'ın lütfu, ihsanı, maddî ve manevî nimetleri,
(b) Sevap, mükâfat, cennet ve nimetleri,
(c) Vahiy, peygamberlik, Kur'an, iman ve İslam,
(ç) Yağmur, rızık, afiyet ve yardım,
(d) Allah'ın Peygambere geçmiş ile ilgili bilgiler vermesi,
(e) Rikkat, yumuşak kalpli olma, sevgi ve şefkat,
(f) Duanın kabul edilmesi, af ve mağfiret,
(g) Suçları bağışlama imkânı,
(ğ) Günahtan koruma, ferahlık, rahatlık, sıkıntıdan kurtulma,
(h)İmanda sebat ettirme,
(i) Allah'ın müminleri kâfirlerin şerrinden kurtarması,
(ı) Cehennem azabından kurtuluş.

Bütün yaratılmışlara sevgi ile yaklaşmak, onları kötülüklerden korumak ve kurtarmak, zor durumlarında onlara yardım etmek, bağışta bulunmak ve affetmek gibi iyi huy ve davranışlar merhamettir. Merhametin kaynağı Allah'tır. İnsanlardaki merhamet, Allah'ın rahmetinin bir tecellisidir.

"***Merhamet***" müminlerin temel özelliklerinden biridir. Bu nedenle olmalı ki Kur'an müminlerin birbirlerine karşı merhametli olduklarını bildirmiştir. Peygamberimiz (s.a.s), merhameti teşvik etmiş, katı ve acımasız davranan insanları uyarmıştır.

İslam'ın öngördüğü merhamet; bütün yaratıkları içine alacak kadar geniş kapsamlıdır. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar, yetimler, kimsesizler, hastalar ve yoksullar başta olmak üzere tüm insanlara, hayvanlara, diğer canlılara merhametli davranmak mümin olmanın gereğidir.

Bir kimsenin iyi bir insan olduğu; tatlı dili, güler yüzü, cömertliği ve herkese merhameti ile anlaşılır. İyi insanın iki alameti vardır, biri Allah'ın emirlerine riayet etmek, diğeri yaratıklarına şefkat ve merhamet etmektir. Kaba, kırıcı ve sert davranan, sözlü şiddet uygulayan, öfkesine sahip çıkamayan, sempatik olamayan, empati kuramayan, kendisine yapılmasını istemediği davranışları çevresindekilere yapabilen insanlar, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in övgüsüne sebep olan merhamet, ahlakî nitelikler ve olgunluktan uzaktırlar.

Ebû Dâvûd, Edeb 58; bkTirmizî, Birr 16;

Hadîd, 57/27; bk. Nesefî, VI, 183.

Müslim, Birr, 84, III, 2005.

Müslim, Birr, 87.

Enbiya, 21/107.

Tevbe, 9/61.

Feth, 48/29.

Âl-i İmrân, 3/159; bkNisâ, 4/96;

Tevbe, 9/128.

İbn Hıbbân, Ali bin Belbân, Sahîhu İbn Hıbbân Bi Tertibi Belbân, Ed’ıye, No: 973, tahkik, Şuayb Arnavut, Beyrut, 1993, I-XVIII.

Taberî, X, 17/106.

Kalem 68/4.

Buhârî, Cenâiz, 33, II, 80.

Buharî, Tevhîd, 2, VIII, 165.

Ebu Dâvud, Edeb, 66, V, 231.

İsrâ, 17/23-24.

Müslim, İman, 143; bk. Buharî, Şahadet, 10.

Tirmizî, Birr ve Sıla, 4, No: 1965.

Müslim, Birr, 9.

İbrahim, 14/41.

Ahkaf, 46/15.

Müslim, Birr, Sıla ve Âdab, 1.

Müslim, İman, 137.

Müslim, Birr, Sıla ve Âdab, 5;

Tirmizî, Birr ve Sıla, 3.

Buhârî, Edeb, 18.

Malik, Cihad, 3,

Buhârî, Ezan, 65. نهى عن قتل النساء والصبيان

İbn Mâce, Edeb, 3.

Tirmizî, Birr, 33, No: 1952.

Ebu Dâvud, Edeb, 58, No: 4943.

İbn Mâce, Edeb, 6.

Müslim, Zühd 42.

Ahmed, V, 250.

Buhârî, Edeb, 25.

Fecr, 89/17–18.

Maun, 107/1–3.

Rûm, 30/21.

Müslim, Birr 18-19; bk. Ahmed, II, 484, III, 14, 83.

Müslim, Birr 22.

Ahmed, V, 417, 418.

Bu bölüm için bk. İsmail Karagöz, Ayet ve Hadislerin Işığında Engelliler, s.76-78.Diyaniet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004

Ahmed, I, 217, 309.

Miras, Kâmil-Naim Ahmed, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, I,12, ikinci baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.

Buhârî, Merda, 4.

Ahmed, V, 168-169.

Ahmed, II, 350.

İbn Mâce, İkame, 78.

Ahmed, V, 168-169, 154.

Ahmed, I, 217, 309, 317;

Ahmed, V, 194, VI. 450.

Buhârî, İman 22.

Tirmizî, Kıyame, 51.

Tirmizî, Kıyame, 54.

Buhârî, Cenaiz 2, 80; Merda, 11.

Buhârî, Cenaiz, 2.

Ahmed, III, 175.

Tirmizî, Birr, 64.

Müslim, Selâm, 5.

Tirmizî, Edep, 45; Nesâî, Cenaiz, 53.

Müslim, Birr, 43.

Müslim, Birr, 42, bk. Tirmizî, Cenaiz, 2.

Tirmizî, Cenaiz, 2, No: 977.

Buhârî, Merda, 10.

Müslim, Vasâyâ, 8.

Buharî, Merdâ 20.

Ebû Dâvûd, Cenâiz, 12; Tirmizî, Tıb, 32.

Buhârî, İsti'zân, 29.

Müslim, İman, 43.

Meâric, 70/24–25.

İnsan, 76/8.

Tirmizî, Birr, 15.

Ahmed, II, 502.

Aclûnî, II, 212.

Tirmizi, Birr, 75.

En'âm, 6/165.

Feth, 48/29.

Buhârî, Mezalim, 4, III, 98.

Tirmizî, Birr, 20, IV, 327.

Ebû Dâvûd, Edeb, 57, V, 217.

Tirmizî, Birr, 18, IV, 326.

Nisâ, 4/86.

Müslim, İman, 93.

Ebû Dâvûd, Edeb, 146, No: 5200.

Ebû Dâvûd, Edeb, 142, No: 5193.

Ra'd, 13/23.

A'raf, 7/46.

Buhârî, Edeb, 27.

Buhârî, Mezalim, 3.

Tirmizî, Birr, 24, IV, 329.

Ebû Ya'lâ, Ahmed bin Ali bin el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî, el-Müsned, V, 407, No: 3001thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn Li't-Türâs, Beyrut 1989.

Al-i İmran, 3/133-134.

Şûra, 42/40.

Fussilet, 41/34-35.

Nahl, 16/68-69.

Nahl, 16/66; Hac, 22/36; Müminûn, 23/21.

Nahl, 16/80; Hac, 22/36; Müminûn, 23/22; Yâsin, 36/72.

Zümer, 39/6.

Nahl,16/8.

Bakara, En’âm, Nahl, Neml, Ankebût, Âdiyât ve Fil.

Hac, 22/30.

Mâide, 5/1; Hac, 22/28.

En’âm, 6/143-145.

Bakara, 2/260.

Neml, 27/18.

A’râf, 7/176.

Ankebût, 27/41.

Nahl, 16/8.

Nahl, 16/68.

Fil, 105/1.

En’âm, 6/38.

Kehf, 18/22.

Neml, 27/16-29.

İsrâ, 17/44.

Nûr, 24/41.

Âl-i İmrân, 3/14.

Müslim, Selam, 154; Buhârî, Bed’ü’l-halk, 16.

Müslim, Selam, 153; Ebû Dâvûd, Edeb, 47.

Müslim, Selam, 152; bk. Enbiya, 54; bk. Buhârî, Bed'ü'l-halk, 16:

Müslim, Selam, 151.

Nesâî, Dahâyâ, 42.

Nesâî, Dahâyâ, 42.

Nesâî, Dahâyâ, 41.

Nesâî, Dahâyâ, 41.

Nesâî, Dahâyâ, 41.

Müslim, Libas, 107.

Nesâî, Dahâyâ, 41.

Ebû Dâvûd, Cihad, 44.

Ebû Dâvûd, Cihad, 44.

Ebû Dâvûd, Cihâd 44.

Müslim, Birr, 79; Ebû Dâvûd, Edeb, 10.

Ebû Dâvûd, Cihâd 113.

Vâkıdî, II, 804.

Müslim, Birr, 80.

Ebu Dâvûd, İsti'zan, 39.

Ebu Dâvûd, Cihad, 51; Tirmizi, Cihad, 30.

Nesai, Dehaya 42.

Müslim, Sayd, 59.

Şener, Mehmet, Hayvan, DİA, XVII; 93.

Şener, Mehmet, Hayvan, DİA, XVII; 93.

Müslim, Birr, 74.

Müslim, Sayd,57.

Cevherî, V, 1760; İbn Manzûr, XI, 430.

En'âm, 6/152.

Nisâ, 4/135.

Maide, 5/8.

Nisâ, 4/58.

Nûr, 24/3.

Komsiyon, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, IV, 51, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Hucurat, 49/9.

Bakara, 2/178, 179, 194.

Nahl, 16/126; Hac, 22/60; Şura, 42/40.

Bakara, 2/194.

Şura, 42/40.

Ezherî, XIV, 383; İbn Fâris, III, 468.

Rağıb, s. 315; Asım Efendi, IV, 386.

İbn Manzûr, XIII, 373; Asım Efendi, IV, 38.

Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'an ev Islâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir Fi'l-Kur'an'ı Kerîm, s. 400, tahkîk, Abdülaziz Seyyid el-Ehl, Beyrut-1977.

Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs Min Tefsîrî İbn Abbas (Memûatün Mine't-Tefâsîr), II, 18, Beyrut, tarihsiz.

Reşid Rıdâ, Tefsir'ü'l-Kur'ani'l-Hâkim, (el-Menâr), IV, 151, Mısır, 1911.

Yahya bin Sallâm, et-Tesârif, s. 215, tahkîk, Hint Şiblî, Tunus, 1979.

Yahya bin Sallâm, s. 212; Reşid Rıdâ, IV, 151.

Reşid Rıdâ, IV, 180.

Taberî, Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Ayi'l-Kur'în, X, 17/117; Beyrut, 1988, 15 cilt, 30 cüz; Beydâvî, II, 603.

Tabbâra, el-Hatâyâ fî Nazari'l-İslâm, s. 120, Beyrut, tarihsiz.

Yahya bin Sallâm, s. 309.

Reşid Rıdâ, IV, 151.

Reşid Rıdâ, V, 55, 301.

Beydâvî, V, 415.

Râzî, XVIII, 109; Reşid Rıdâ, IV, 301.

Tabbâra, s.120.

Ferrâ, Me'âni'l-Kur'an, II, 100, Kahire, tarihsiz; Beydâvî, III, 603.

Beydâvî, V, 415.

Zamahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl, II, 455, Kahira,1365/1946. 4 cilt; Râzî, XVIII, 133; Ebu's-Suûd, İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'anı'l-Kerîm, IV, 265; Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, trhsz.

Hâzin, II, 499.

Müslim, Birr, 55.

Müslim, Birr, 56-57.

İbn Manzûr, IV, 438-439.

Şûra; 42/43.

Buhârî, Zekât, 50, No: 1400; bk. Müslim, Zekât, 124.

Müslim, Ticaret, 1.

Bakara, 2/153; Nahl, 16/110.

Zümer, 39/10.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1748), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsîneti'n-Nâs*, Tashih, Ahmed el-Kalas, Beyrut 1405/1985.

Ahmed ibn Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1982.

Asım Efendi Seyyid Ahmed (ö.1235/1819), *Kamus Tercümesi*, I-IV, İstanbul-1304/1886.

Beydâvî, el-Kâdî Nâsuru'd-Dîn Ebu Sa'îd Abdullah b. Ömer (ö. 691/1292), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr adı altında Nesefî, Hâzin ve İbn Abbas tefsirleri ile bir arada) Beyrut, tarihsiz.

Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Çağrı Yayınları. İstanbul-1982.

Cevherî İsmail b. Hammad (ö. 393/1002), *es-Sıhâh Tâcü'l-Lüğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, tahkîk, Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye. Mısır, tarihsiz.

Cübrân Mesud, *er-Râid Mu'cemün Lügaviyyun Asrıyyun*, Dâru'l-Ilm, Beyrut-1978.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, tarihsiz.

Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed (ö. 447/1055), *Kâmûsu'l-Kur'an ev Islâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir Fi'l-Kur'an'ı Kerîm*, tahkîk, Abdülaziz Seyyid el-Ehl, Beyrut-1977.

Devellioğlu, Ferit (ö.1985), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğuş Matbaası, Ankara-1970.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

Ebu'l-Ferac, Abdurrahman ibn el-Cevziyye, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzır fû Ilmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Razî, Müessesetü'r-Risale, üçüncü baskı, Beyrut, 1987.

Ebu's-suûd, Muhammed b. Muhammed (ö.982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'anı'l-Kerîm*, Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, trhsz.

Ebû Ya'lâ, Ahmed bin Ali bin el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî, *el-Müsned*, tahkik, Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn Li't-Türâs, Beyrut 1989.

Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyâd (ö.207/822), Me'âni'l-Kur'an, tahkîk, M. Ali en-Neccâr, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kahire, tarihsiz, iki cilt, birinci baskı.

Fîrûzâbâdî, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb, (ö. 817/1414), *Tenvîru'l-Mikbâs Min Tefsîrî İbn Abbas* (Memûatün Mine't-Tefâsîr içinde), Beyrut, tarihsiz.

Halebî, Ahmed ibn Yusuf, *Umdetü'l-Huffâz*, tahkîk, Muhammed et-Tuncî, 'âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1993

Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed (ö.725/1324), *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (Memûatün Mine't-Tefâsîr içinde), Beyrut, tarihsiz.

Hindî, Alâüddîn Ali el-Müttakî ibn Hüsâmüddîn *Kenzü'l-Ummal Fî Süneni'l-Akvâl ve'l-F'âl.* Mektebetü't-Türâsî'l-İslamî, Haleb, tarihsiz.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa*, tahkik, Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Cemîl, Beyrut, tarihsiz, I-VI;

İbn Hıbbân, Ali bin Belbân, *Sahîhu İbn Hıbbân Bi Tertibi Belbân*, Ed'ıye, tahkik, Şuayb Arnavut, Beyrut, 1993.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr (ö.1350), *el-Fevâid*, Beyrut-1406/1986; *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi'ş-şeytân*, Kâhire, 1381/1961, thk. Muhammed Seyyid Keylânî.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed Mükerrem (ö.711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut-1956.

İbnu'l-Cevzî Ebu'l-Feraç Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1200), *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî Ilmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, Tahkîk, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râdî, Beyrut-1407/1987.

İbrahim Ahmed, *Mu'cemu'l-Lügati'l-Arabiyye, el-Mü'cem el-Vesît*, (Ahmed H. ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdîr ve M. Ali en-Neccâr ile birlikte) Mektebetü'l-İlmiyye-Tahran, tarihsiz.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan* çeviren, Süleyman ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975; *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çeviri, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul-1991, ikinci baskı; *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, çeviren, Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1981.

Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara-1979.

Komsiyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensârî, (ö. 671/1272), *el- Esnâ fî Şerhı Esmâi'llâhi'l-Husna,* tahkik, Muhammed Hasal el-Cebel, Tarık Ahmed Muhammed Dâru's-Sahâbe Li't-Türâsi, 1995, birinci baskı, baskı yeri yok, iki cilt; *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1935.

Levis Me'lûf, *el-Müncîd fî'l-Lügati ve 'l-A'lâm*, Dâru'l-Meşrık, 22. baskı, Beyrut, 1986.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatt'a*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Miras, Kâmil-Naim Ahmed (ö.1376/1958), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,* 2. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1972.

Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri, en-Nîsabûrî, Ebu'l-Husayn (ö. 261/874), *es-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nesâî, Ahmed ibn Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1991, tahkik, Abdülğaffâr Sülyemân el-Bendârî, Seyyid Kesrevî Hasan; *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nesefî Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl,* (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde) Beyrut, tarihsiz.

Rağıb el-İsfehanî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, baskı yeri ve tarihi yok.

Râzî, Fahru'd-Dîn, Mahmûd b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtîhu'l-Ğayb* (*et-Tefsîru'l-Kebîr*), Naşir, Abdurrahman Muhammed, el-Matbaatü'l-Behiyye el-Mısriyye, Mısır, 1935.

Reşid Rıda, Muhammed, Abduh, *Tefsir'ü'l-Kur'ani'l-Hâkim*, (*el-Menâr*), Mısır, 1911.

Sicistanî, Ebu Bekir, Muhammed ibn Azîz, *Tefsîri Garîbi'l-Kur'an*, tahkik, Abdurrahman Umeyra, Daru Ahbari'l-Yevm, Mısır, tarihsiz.

Şener, Mehmet, *Hayvan*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopadisi (DİA), XVII, İstanbul, 1995.

Tabbâra, Afîf Abdülfettâh, *Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî*, Beyrut, 1977.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 210/825), *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Ayi'l-Kur'în* Beyrut, 1988. 15 cilt, 30 cüz.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ b. Sevrâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Vakıdî, *Kitabü'l-Megazî,* London, 1966.

Yahya b. Sallâm (ö. 200/815), *et-Tesârif,* tahkîk, Hint Şiblî, Tunus, 1979.

Yazır, Hamdi (ö. 1951), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul-1971.

Zamahşerî, Cârullah Mahmud b. ömer (ö. 538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl,* Kahira,1365/1946. 4 cilt.

DİZİN

E

F

G

H

I İ

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Eğitim Hayatı

13 Nisan 1951 tarihinde Bolu İli Gerede İlçesi Hasanlar Köyünde doğdu.

1965-1966 eğitim-öğretim yılında Çukurca Köyü İlkokulunu bitirdi.

1966-1967 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı Üçüncü Sultan Mustafa (İskele) Camii Kur'an Kursu'nda hafızlığını tamamladı.

1967-1968 eğitim-öğretim yılında Düzce İmam-Hatip Lisesi'nde başladığı ortaöğretimini, 1972-1973 eğitim-öğretim yılında Ankara İmam-Hatip Okulunda tamamladı. Aynı yıl Ankara Yıldırım Beyazıt Lisesinden mezun oldu.

1974-1975 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi ve bu fakülteden 1979 yılında okul birincisi olarak mezun oldu.

1980-1983 yıllarında Haseki Eğitim Merkezinde 3. dönem Müftü ve Vaizlik İhtisas Kursunu bitirdi.

1990 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde doktora yapmaya başladı. 1994 yılında "*Kur'an'da Zulüm Kavramı*" adlı çalışması pekiyi derece ile kabul edildi ve tefsir doktoru unvanını aldı. 1998 yılında tefsir doçenti oldu.

Görev Hayatı

1973 yılında Ankara'da Altındağ İlçesi Merkez Hasköy Camii İmam-Hatipliği görevine başladı. 1979 yılında girdiği Müftülük sınavında başarılı oldu ve Bartın Ulus İlçesine Müftü olarak atandı. 1983 yılında Haseki Eğitim Merkezi'nde hizmet içi eğitimi tamamladıktan sonra Havza İlçe Müftülüğüne atandı. 1984-1987 yıllarında yurt dışında (Almanya-Aalen) din görevlisi olarak bulundu. 1987 yılında Müfettiş Yardımcılığı sınavını kazandı ve 1988 yılında bu göreve atandı. 1991 yılında müfettiş oldu. 24 Nisan 2001'de Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine atandı. 27.04.2007 tarihinde iç denetçi oldu. 29.12.2010 tarihinde Rehberlik ve Teftiş Başkanı oldu.

Yayımlanmış 40 kitabı, iki yüzden fazla makalesi, sempozyum ve kongrelerde sunulmuş çok sayıda tebliği vardır. Yurt içi ve yurt dışında dinî ve ilmî konferanslar verdi. Yerel ve ulusal televizyonlarda programalara katıldı.

ESERLERİ:

1. ***Kur'an'ı Kerîm ve Hadislere Göre Nimet ve Musibetler Karşısında İnsan ve Toplum*** (Ankara, 1995) ikinci baskı, ***Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*** adıyla (Çelik Yayını, İstanbul, 1996); 3. baskı; ***Fert ve Toplumlara İsabet Eden Musibetler Sebep ve Sonuçları*** adıyla (Kitap Neşriyat, Ankara, 2006)
2. ***Kur'an'a göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*** (Çelik Yayını, İstanbul, 1996)
3. ***Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer ve Görev*** (Çelik Yayını, İstanbul, 1996)
4. ***Kur'an'da İbadet Kavramı*** (Şule Yayını, İstanbul, 1997) ilaveli ikinci baskı; *Kur'an'da İbadet Kavramı ve Allah'a İbadet* adıyla (Kitap Neşriyat, Ankara, 2006)
5. ***Kur'an'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr ve Takva*** (Kar, Ankara, 1997 ve 1999)

6. ***Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması*** *(Seferilik ve Hükümleri)* (Hakses Yayını, Ankara, 1999) ikinci baskı, ***Ayet ve Hadislerin Işığında Seferilik ve Hükümleri*** adıyla (Kitap Neşriyat, Ankara, 2006)

7. ***İnsanın Dine Olan İhtiyacı ve İslam*** (Kar Yayını, Ankara, 2001, ikinci baskı, Kitap Neşriyat, Ankara, 2008)

8. ***Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*** (DİB Yayını, Ankara, 2002, 2005, 2007, 2012)

9. ***Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*** (DİB Yayını, Ankara, 2002, 2004, 2006, 2007, 2009, 2012)

10. ***Ayet ve Hadislerin Işığında Engelliler*** (DİB Yayını, Ankara, 2005, 2012, 213)

11. ***İnsan, Din ve Peygamber*** (DİB Yayını, Ankara, 2005, 2007, 2012)

12. ***Sorumluluk ve Sorunları Açısından Aile ve Gençlik*** (TDV Yayını, Ankara, 2005, on baskı)

13. ***İyi İnsan İyi Müslüman*** (Kar, Ankara, 2007, 2 baskı)

14. ***Din ve Vicdan Özgürlüğü*** (DİB Yayını, Ankara, 2007, ***İnsan, Din ve Özgürlük*** adıyla, 2010, 2012)

15. ***İslam'ın Ana Kaynakları Kur'an ve Sünnet*** (DİB Yayını, Ankara, 2007, 2010, 2011, 2012)

16. ***Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları*** *(Emâ-i Hüsnâ)* (DİB Yayını, Ankara, 2007, 2012, Yenişafak, İstanbul, 2010)

17. ***Kur'an'ı Anlamak, Kırk Ayet ve Yorumu*** (TDV Yayını, Ankara, 2007, ikinci baskı, 2008, 3 ve 4. baskı, 2009, beşinci baskı 2012)

18. ***Sigara Alkol Uyuşturucu Zararları ve Dini Hükmü*** (TDV Yayını, Ankara, 2007, ikinci baskı, 2008, üçüncü baskı, 2013)

19. ***Allah Sevgisi Allah Korkusu***, (TDV Yayını, Ankara, 2008-2012, yedi baskı)

20. ***Toplumsal Emanet Engelliler***, (DİB Yayını, Ankara, 2008, 2012)

21. ***Kur'an'dan Öğütler***, (TDV Yayını, Ankara, 2009-2012 4 baskı)

22. ***İlahî Çağrı: Ey Müminler*** (Kar, Ankara, 2009; iki baskı, 2010)

23. ***Kur'an ve Sünneti Anlamak***, (Kar, Ankara, 2010, 2011, 2012)

24. ***Seçme Dualar*** (DİB Yayını, Ankara, 2009, 2010, 2012)

25. ***Günahlar, Tövbe ve İstiğfar*** (DİB Yayını, Ankara, 2010, 2012)

26. ***Namaz Dosdoğru Nasıl Kılınır***? (Kar, Ankara, birinci ve ikinci baskı 2011, 2, 3, 4, 5. baskı, 2012)

27. ***İslam ve İnsan*** (Kar, Ankara, 2012)

28. ***Denetim ve Soruşturma Rehberi*** (DİB Yayını, Ankara, 2000) ***İnceleme ve Soruşturma Rehberi*** (Ankara, 2013)

29. ***Kur'an'dan Mesajlar*** (TDV Yayını, Ankara, 2012)

30. ***Allah İnsan ve Merhamet*** (DİB Yayını, Ankara, 2014)

31. Kur'an'ı Yaşamak (Kar, Ankara- 2013)

32. İman İlmihali (Kar, Ankara- 2013)

33. Din Görevlisinin Misyonu ve Vizyonu (Kar, Ankara- 2013)

34. (Müşterek) ***Dinî Kavramlar Sözlüğü*** (DİB Yayınları, Ankara, 2005, 2006, 2007, 2010, Yenişafak, İstanbul, 2009)

35. (Müşterek) ***Hac İlmihali*** (DİB Yayınrı, Ankara, 2004-2011 sekiz baskı)

36. (Müşterek) ***Kulluğun Özü İbadetin Ruhu Dualar*** (DİB Yayını, Ankara, 2007; ***Dualar*** adıyla, 2. baskı, Ankara-2009, 3. baskı, Ankara, 2012)

37. (Müşterek) ***Namaz İlmihali*** (DİB Yayını, Ankara, 2007, 2008, 2009, 2012)

38. (Müşterek) ***Yasin Tebâreke Amme Kısa Sure ve Dualar*** (DİB Yayını, Ankara, 2007, 2012)

39. (Müşterek) ***Oruç İlmihali*** (DİB Yayını, Ankara, 2008, 2011)

40. (Müşterek) ***Zekât İlmihali*** (DİB Yayını, Ankara, 2011)